

Poglavje 1

Percepcija rejcev

Milena Kovač^{1,2}, Anita Ule, Suzana Krhlanko, Špela Malovrh

1.1 Uvod

Izhodišče za oblikovanje modelov in standardov so napovedane spremembe pri reji prašičev v prašičerejsko razvitih državah. Konec 20. stoletja se je na prvo mesto postavljalo dobiček in produktivnost, dokaj skromno se je omenjalo varovanje okolja in dobrobit prašičev. Vendar se moramo zavedati, da je potrebno v prvi vrsti zagotavljati boljše in varnejše življenjske pogoje za prašiče, ki se bodo dobro počutili in bili produktivni. Prioritete pri izbiri sistema gradnje so se spremenile, lahko bi rekli celo obrnile na glavo. Pri gradnji zgradb se išče rešitve, ki v zadostni meri zagotavljajo dobrobit in biovarnost prašičev. Prav tako pomembno je, da preprečimo ali vsaj občutno zmanjšamo negativne učinke na okolje in smiselno izkoristimo ter poudarimo pozitivne. Zahteve se z leti in poglobljanjem znanj zaostrujejo. Pred ekonomskim učinkom in produktivnostjo rejca dajemo v zadnjem času prednost tudi zdravju in varstvu pri delu. Pričakovanja so, da se bodo trendi povezani z uhlevitvijo in zagotavljanjem dobrobiti prašičem nadaljevali v isti smeri tudi v prihodnje.

Da bomo ohranili reje prašičev ali jih razširili, moramo v proizvodnih sistemih, kjer so življenjski pogoji solidni in je poskrbljeno tudi za okolje, najti rešitve, ki bodo rejcem všečni. Tako je pri pripravi modelov potrebno upoštevati naravne danosti, rejske navade in mnenja rejcev. Poskrbeti moramo za poučevane o predvidenih spremembah EU zakonodaje in zakonodaje v drugih državah članicah na področju reje prašičev. Tako bomo morali sprejeti rejo brez kletk, kar pomeni temeljito preureditev prasilišč in pripustišč. Spremembe zahtevajo večje razpoložljive površine, kar pomeni dograditev hlevov ali bistveno zmanjšanje števila svinj. Potrebno je sprejeti ukrepe, ki bodo rejcem omogočale povečevanje hlevskih površin za ohranitev staleža živali, pravzaprav je že sedaj nujno povečanje obsega prireje. Ker je takšna gradnja objektov dražja, jih je nujno podpreti z nepovratnimi sredstvi. Rejcem bi morala biti dana možnost, da nadstandardne oblike uhlevitve uvaja postopoma. Ker nimamo bogatih izkušenj z novimi tehnologijami, jih je pametno preveriti.

Drugi sklop sprememb se nanaša na izboljšanje dobrobiti prašičev. Zagotovo bomo pri reji prašičem morali zagotoviti prosto rejo in s tem ukinitvev prasiatvenih košar in individualnih stojšč. V literaturi in priporočilih najdemo, da bi morali hlevske površine podvojiti, na izpustih pa zagotoviti minimalne površine na prašiča. Spremembe se omenjajo tudi pri krmilnih mestih pri krmljenju po volji. Na krmilno mesto naj bi predvideli največ štiri prašiče. Izjema naj bi bile le elektronske krmilne naprave. Napajalnikov mora biti dovolj in cucelj napajalniki naj bi bili nameščeni na različnih višinah, da bi vsem prašičem enostavno dostopni.

¹Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, Groblje 3, 1230 Domžale

²E-pošta: milena.kovac@bf.uni-lj.si

Zelo pomembna je tudi regulacija klime v hlevu. Temperatura mora biti naravnana tako, da so prašiči v termonevtralni coni. To ni temperatura, ki je ugodna človeku. Pomembni elementi mikroklimе so tudi vlaga, preprih, škodljivi plini, prah itd.

V tujini uvajajo hleve z dvojno ali celo trojno klimo, kjer imajo prašiči možnost izbire, rejec pa lahko celo prihrani pri stroških energije. Nižje temperature pomenijo tudi manjše izhajanje škodljivih plinov in tako ostaja kakovost zraka v hlevu boljša, s tem so obremenitve okolja z izpusti nižje. Dobro zdravstveno stanje črede in izvajanje preventivnih ukrepov lahko občutno zmanjša stroške za veterino in izboljša varnost mesa in mesnih izdelkov v humani prehrani. Strukturiranje, oblikovanje in opremljanje kotcev omogoča prašičem, da sami vzdržujejo vsakodnevno higieno kotcev, tako je potreba po vložku dela s strani oskrbovalcev manjša.

Pričakujemo lahko tudi večji nadzor inšpekcijskih služb glede krajšanja repov, ki je že zakonsko prepovedano, izjeme, ki jih zakonodaja dopušča, pa naj bi bile redke in utemeljene. Prašiči, ki imajo dovolj prostora, večje neovirane talne površine, svež in uničljiv material za zaposlitev, optimiziran obrok, dovolj pitne vode, neoviran dostop do krmilnikov, optimalno klimo v hlevu, možnost umika . . . , se bodo manj ukvarjali z repi sovrstnikov. Na agresivnost in s tem tudi na grizenje repov vpliva veliko dejavnikov, najodgovornejšega je praktično nemogoče pravočasno izluščiti. O preprečevanju grizenja repov je potrebno dobro razmisliti že pred gradnjo hleva.

Tretji sklop sprememb se nanaša na varovanje okolja in trajnostni razvoj. Najprej bi poudarili izbiro lokacije, ki se prilagaja poseljenosti podeželja, klimatskim razmeram, naravnim danostim in infrastrukturi. Izogibamo se vodotokom in vodovarstvenim območjem. Iščejo se rešitve, kako izboljšati kakovost zraka v hlevu. Kakovost je tesno povezana tudi s koncentracijo škodljivih plinov. Ventilacija ne reši vseh problemov v hlevu, hkrati pa je še vedno čutiti neprijeten vonj okolici. Manjše površine rešetk, nižje temperature in uporaba vezalcev lahko pripomore k zmanjšanju izhajanja plinov iz gnojevke v kanalih. Dodatno zmanjša izhajanje amoniaka lahko dosežemo tudi s takojšnjim ločevanjem trdega in tekočega dela iztrebkov. V hlevu pa je potrebno poskrbeti, da so polna tla suha (drenažni kanali ali odprtine), da jih prašiči ne uporabljajo za uriniranje in blatenje. Tako pri gradnji vzpostavijo pogoje, da prašiči opravijo potrebo na omejenih površinah, kjer je predvideno odstranjevanje iztrebkov skozi rešetke, uporabo traktorske deske ali pehal.

1.2 Popis stanja hlevov za prašiče - deficitarna področja ter potencial za izboljšanje

Živinoreja in s tem tudi reja prašičev je spotika v družbi, državi in klavno-predelovalni industriji. Zagotovo trditev le delno drži, ker tako v družbi, državi, klavno-predelovalni industriji in pri porabnikih najdemo zagovornike reje prašičev v Sloveniji. Drži pa tudi dejstvo, da smo popustili globalizaciji in je številnim prav vseeno, od kje izvira hrana. Pri nakupu velika večina potrošnikov gleda samo na ceno in popuste, ne pa tudi na kakovost živila.

Spotika je reja prašičev tudi nekaterim strokovnjakom na področju agrarne ekonomike, ki so izumili leteče prašiče. Čeprav smo dokazali, da jih ni, vsaj ne toliko, pa se rejcem še vedno

očita, da prašiči kar poniknejo. Če se rejcem skoti več pujskov ali zmanjšajo izgube, kar se hitro zgodi pri prehodu na proizvodni ritem in izboljšanju dobrobiti prašičev, lahko število prašičev hitro preseže kapaciteto hleva. Na žalost še nismo iznašli načina gradnje hleva, ki bi ga po potrebi povečali. V takih primerih mora rejec nekaj tekačev v skupini odprodati. Tudi iznajdljivost rejcev, da prodajo preraščene prašiče na drobno, poimenujejo sivi ali celo črni trg. Ker se pogosto pojavljajo v medijih očitajoče informacije, so bolj slišani in celo opravičila dobijo za rejce neugoden odziv.

Odnos družbe do rejcev rejnih živali in s tem tudi rejcev prašičev oblikujejo predvsem gibanja, ki krivijo rejne živali za okoljske spremembe. Med njimi so tudi gibanja za zaščito živali, ki svoja prepričanja gradijo na občutkih, ker slabo poznajo ali pa sploh ne poznajo potrebe živali. Sosedje se pritožujejo o smradu, slabo urejenih gnojiščih, muhah in glodavcih. Morda k prevladujočemu negativizmu do reje živine pripomoremo tudi tisti, ki vidimo v reji živine priložnost, ki imamo radi rejne živali in jemo meso, a se ne izpostavljamo in ostajamo neslišani.

Aktivistom se ne smemo zoperstaviti z agresijo; konec koncev želijo, da se za živali dobro skrbi. Predstaviti bi morali pristop k reji živali, dobro rejsko prakso, izpostaviti tiste oblike dobrobiti prašičev, ki jih izvajamo ali pa bi jih radi izvajali, pa nam družba ali država postavlja ovire. Predstaviti bi morali naš odnos do okolja in trud, da še bolj tesno povežemo z naravo. Morda pa bi morali spremeniti tudi kakšno staro navado, ki ni v prid prašičem in novi objekti omogočajo boljšo oskrbo.

Tudi državi so kmetje po eni strani spotika. Kmetje negodujejo, ko je suša, vroče, mrzlo, ko je toča ali lije kot iz škafo. Hrano bomo pač dobili v supermarketih in ne bomo lačni. Prav na področju kmetijstva je tudi veliko predpisov in omejitev, kar je po svoje razumljivo. Zdrava hrana je eden od osnovnih predpogojev za kratke čakalne vrste pri zdravnikih, a zdrava hrana zraste blizu doma. S subvencijami podpiramo načine kmetovanja, ki pogosto ne zadoščajo niti za samooskrbe družin na kmetijah. Na kmetijah opažamo opuščanje reje krav molznic in prašičev. V tujini umerjena in opremljena dobro stoječa kmetija zamenja lastnika in redkeje doživi preusmeritev. Mladi prevzemniki niso nujno v ožjem sorodstvu z lastnikom kmetije, prej je prevzemnik somišljenik.

Odnos klavno-predelovalne industrije občutijo rejci pri nerednem odkupu in oblikovanju odkupne cene posameznih kategorij klavnih trupov, predvsem tistih, ki predstavljajo stranski produkt. Rejcem se očita, da ne zredijo dovolj prašičev, prašiči pa končajo v klavnicah v sosednjih državah. Že zamik za 1 teden povzroči rejcem težave, zamik za 1 mesec pa pravo katastrofo. Hlevi so grajeni na solidno produktivnost in na običajno maso ob zakolu. Če se izboljša produktivnost svinj ali poveča masa ob zakolu, rejec naleti na nepredstavljive težave, ki so komaj verjetne ob tako nizki samooskrbi. Ob tem se pojavlja vprašanje, kaj je pravi vzrok za odstopanje od pogodb o odkupu. Ali je edino merilo uspešnosti podjetja le dobiček, kakovost surovin pa je drugotnega pomena? Z nekoliko nižjo ceno izdelka na trgovskih policah, aditivi in začimbami se lahko prekrije izvor in starost surovine. Dogovor o tesnejšem in obojestranskem sodelovanju med klavno-predelovalno industrijo in rejci prašičev je pomemben za obstoj obeh členov proizvodne verige. V sklop dogovorov bi morali

vključiti tudi trgovino in doseči, da postane slovensko meso in izdelki iz njega potrošniku prepoznavni. Nekaj solidnih zgledov pri odkupih imamo.

Uvod je daljši in negativen. Poskusili smo orisati stanje v slovenski prašičereji, kot ga občutijo kmetje. Spremembe v tehnologiji reje prašičev, ki jih že uveljavljajo ali napovedujejo posamezne države članice EU in v drugih državah z napredno prašičerejo, bodo kmalu postale obveza. Namen prispevka je opozoriti na prihajajoče spremembe, da jih postopoma uvajamo. Pri tem je več možnosti, da se dobijo nepovratna investicijska sredstva in vključi v programe dobrobiti.

1.3 Težave rejcev prašičev povezane z zamikom prodaje pitancev

Precejšnje težavo rejci prepoznajo zaradi neugodnih domačih tržnih razmer. Kljub pogodbenim odnosom prihaja celo v času pomanjkanja prašičev na trgu do zastoja odkupa pitancev. Prodaja tako zaostaja za več tednov, tudi mesec in več. Ker je povprečna telesna masa prašičev že velika, z zastojem prodaje prihaja do povečanega števila kategorije težkih pitanih prašičev (3b). Pri 4 tednih zamika se kar 50 % klavnih trupov uvršča v kategorijo 3b. Težave, ki jih imajo pri tem rejci, smo preverili in jih lahko strnemo v naslednjih točkah.

1. V reji se poveča število rastočih prašičev za okrog 7 %, kar je odvisno od trajanja pitanja. Število novih prašičev, ki prihajajo v pitanje, je primerljivo velikosti skupine, ki bi morala biti prodana. Da bi imeli prostor za novo skupino, je potrebno spitanne prašiče prodati. Zaradi zamika prodaje za teden se poveča potreba po dodatnih površinah.
2. Prašičem, ki presežejo maso 110 kg, morajo rejci povečati neovirane talne površine, in sicer iz 0,65 m² na 1,0 m², pri ukrepih dobrobiti pa še vsaj 10 % več. Pri zastoju prodaje za en mesec se poveča potreba po neovirani talni površini za rastoče prašiče za najmanj 40 %. Kmetje tako zaradi razmer na trgu kršijo ne samo ukrepe dobrobiti, zakonsko določene minimalne standarde, ampak imajo težavo z oskrbo pitancev in preprečevanjem agresije. Rejci upajo, da bi z vstopom sektorja v shemo Izbrana kakovost ublažili zastoje pri prodaji prašičev. Z znakom Izbrana kakovost Slovenija bi potrošniki lahko prepoznali meso v Sloveniji rojene in vzrejene prašiče.
3. Ker dodatnih površin ni enostavno pridobiti, se poveča gostota naselitve v zadnji skupini, lahko pa tudi v preostalih skupinah. V kotcih s povečano gostoto naselitve prihaja do povečane agresije, ki se izkazujejo v obliki lezij po telesu, poškodbah zaradi pogriženih repov ali uhljev. Zaradi agresije se zmanjšajo prirasti, več je tudi zaostalih živali.
4. Pri pitanju na večjo maso se znatno povečajo stroški priraje na račun konverzije krme in zmanjševanja prirasta. Ker pitanje na večjo maso ni bilo načrtovano, rejec poklada prašičem isto krmo kot pri pitanju do 110 kg. Tako je krma predobra, večje je izločanje dušika in drugih hranil, večja je torej obremenitev okolja.

5. Več prašičev na kmetiji in daljši čas pitanja pomeni tudi, da se pridelava več živinskih gnojil. S tem se poveča potreba po skladiščih za živinska gnojila, lahko pa količine živinskih gnojil presežejo omejitve, ki jih postavlja zakonodaja glede uporabe živinskih gnojil.
6. Kljub dražjemu prirastu pa so prerasli pitanci plačani tudi po ceni izločenih starih svinj, le ena klavnica jih plačuje po povprečni mesnatosti pitancev. Ta klavnica prepoznava, da kakovost klavnih trupov ni slabša pri preraslih pitancih, kar potrjujejo tudi analize rezultatov iz linije klanja.
7. Prodaja na drobno je izhod v sili. Prašiči, ki dosegajo večje mase, so tako prodani posameznikom z manjšimi predelovalnimi obrati, ki te prašiče odkupujejo po višji ceni. Večjim rejcem ta rešitev ni najbolj po godu, saj je večje tveganje za vnos nalezljivih bolezni zaradi številnejših stikov. S prodajo manjših skupin prašičev pa se poveča obseg dela, vendar pa je to edina pot, kadar klavnice plačajo klavne trupe prašičev po isti ceni kot izločene plemenske svinje.
8. V primeru zamika prodaje so rejci tudi v velikem stresu, kar se kaže v nejevolji. Iskane kupcev za preraščene prašiče zahteva tudi precej dodatnega dela. Tako se zaradi finančne škode, dodatnega dela, strahu pred kontrolami zmanjša zbranost pri delu. Če je že oskrba morda rutina, pa pade zbranost pri opazovanju prašičev. Tako je pritisk na rejce tudi dodaten negativen pritisk na dobrobit prašičev.

Težave so imeli in nanje opozorili predvsem rejci prašičev, ki imajo podpisan dogovor o odkupu prašičev neposredno s klavnico ali z zadrugo. Tako je času pomanjkanja prašičev na slovenskem trgu, polovica njihovih spitanih prašičev pristala v avstrijskih klavnicah, kjer so sicer dobili za okrog 0,11 €/kg klavnega trupa manj plačila. Prodaja v avstrijske klavnice za slovenskega kmeta ni priložnost, ampak izhod v sili. Postopoma se posamezni rejci vežejo kar na avstrijskega odkupovalca, saj ne želijo iz meseca v mesec doživljati težave, povezane z zamikom odkupa na slovenskem trgu.

1.4 Material in metoda dela

Za projekt smo načrtovali uporabo različnih virov podatkov. Objektivne meritve o velikosti kotcev, objektov, opremi in gostoti naselitve naj bi dobili iz obdelave programov dobrobiti, z njimi pa bi lahko ocenili trenutno stanje in trende od leta 2014. Ocene stanja, mnenja in želje rejcev bi zajeli z vprašalnikom. Kvalitativne ocene stanja lahko povzamemo iz poznavanja razmer svetovalnih služb na terenu. Tako poznamo tudi reje, ki niso vključene v programe dobrobiti ali rejsko delo, ne želijo pa niti sodelovati v anketi.

Programi dobrobiti bi lahko bili izjemen vir informacij. Pri prašičih se podatki zbirajo od leta 2014. Število rej se je spreminjalo, vključevale so se posamezne nove reje, nekatere reje pa so iz programa izstopile. Izobraževanja se je v letu 2021 udeležilo 256 rej in vse

so imele izdelane načrte dobrobiti najmanj eno leto. Za rejce je tako na voljo začetno stanje ob vstopu v program in vse spremembe stanja v naslednjih letih. Na začetku in ob večjih spremembah so bili izrisani hlevi z vsemi izmerami pododdelkov in kotcev. Pri pridobivanju letnih programov dobrobiti smo bili neuspešni oz. zavrjeni. Dostopnost javnih podatkov za raziskovalne namene je bila tako povsem onemogočena. Teh podatkov ni mogoče pridobiti z vprašalniki, saj projekti vsebujejo objektivne meritve, gostoto naselitve in kapaciteto posameznih oddelkov. Ponavljanje opravljenih meritev, prepisovanje ali celo kopiranje je le nesmiselno podvajanje dela in stroškov. Obdelava te dokumentacije bi dala zelo dober in objektivni vpogled v stanje objektov za prašiče in spremembe v obdobju izvajanja ukrepov dobrobiti v pomembnejših perspektivnih rejah prašičev.

Vprašalnik je bil razmeroma obsežen in razdeljen na tri sklope. Dostopen je bil v tiskani ali elektronski obliki, vendar smo želeli, da je pri izpolnjevanju ankete prisoten sodelavec iz projekta, da po potrebi rejcu predstavi tehnološki detajl.

Prvi sklop je bil splošen, kjer smo zastavili vprašanja o delovni sili, izobrazbi in osnovnih podatkih o kmetiji. V tem sklopu smo dodali tudi splošna vprašanja o uhlevitvi in opremi v hlevih za prašiče, ki se bolj ali manj nanašajo na vse oddelke v reji.

Drugi sklop vprašanj se je nanašal na uhlevitev in s tem povezano oskrbo svinj. Namenjen je bil tako rejcam, ki vzrejen podmladek pretežno pitajo v lastni režiji, ali rejcam, ki tržijo tekače za pitanje. Rejci, ki samo pitajo prašiče, so ta sklop lahko v celoti preskočili. Poudarek smo dali oceni rejca glede obstoječega stanja v reji in njegovih prioritetah v prihodnosti.

Tretji sklop vprašanj smo zastavili rejcem, ki so redili rastoče prašiče. Izpolnjeval so ga praviloma tudi rejci s plemenskimi svinjami, ki so pitali prašiče, vzrejali plemenski podmladek ali vzrejali tekače za trg. Prvo vprašanje se je nanašalo na krajšanje repov pri prašičih, drugo pa na izgube. Potem smo iskali različne težave pri rastočih prašičih, ki jih rejci prepoznajo, in odgovore na vprašanja, ki so povezana z dobrobitjo rastočih prašičev. V nadaljevanju so bila zastavljena še specifična vprašanja za vzrejališča tekačev in pitališča.

Sprva smo poskušali pridobiti naključni vzorec, a so rejci pogosto odklonili sodelovanje. V anketi so sodelovali rejci, ki imajo razmeroma urejeno rejo prašičev. Tako težko zaključimo, da smo z anketo dobili popolno sliko, vendar pa smo prepričani, da lahko analiza anket da usmeritve o željah in potrebah rejcev, reševanju problemov in nakaže področja potrebnih izobraževanj. Zbranih je 33 anket.

1.5 Rezultati iz splošnega dela vprašalnika

V anketi smo rejce povprašali, kako ocenjujejo trenutno stanje v reji iz vidika dobrobiti, varovanja okolja in delovnih pogojev. Zanimali so nas kriteriji in viri informacij, ki bi jih

uporabili pri uvajanju novosti. Želeli smo izvedeti tudi o njihovih načrtovanih spremembah za posamezne oddelke in prioritete pri izbiri sistema reje.

1.5.1 Kriteriji za izbor sistema uhlevitve prašičev

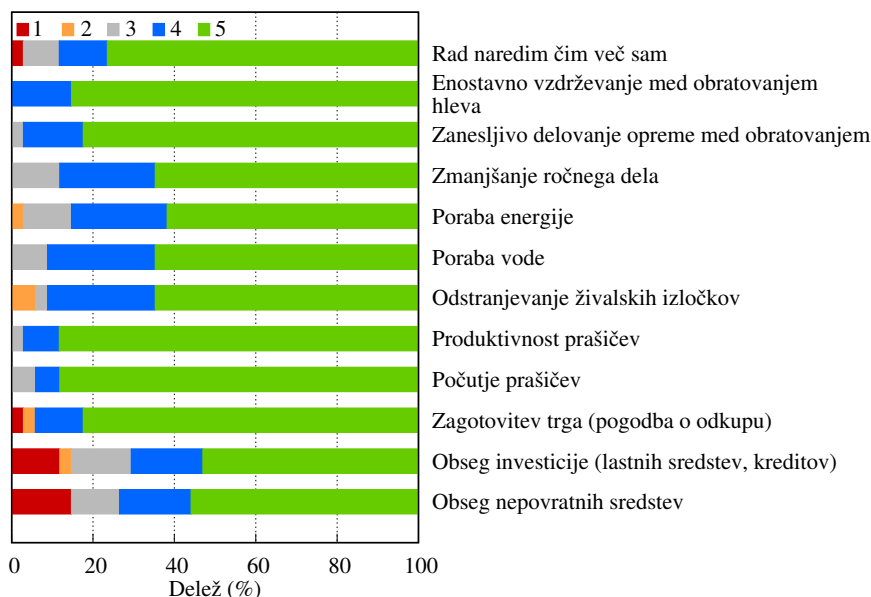
Rejce smo prosili (slika 1), da ocenijo kriterije, ki jih upoštevajo pri iskanju rešitev za alternativne sisteme reje prašičev. Rejci so ocenjevali pomen kriterija s petimi ocenami, in sicer kot zelo pomembno (5, zeleni pas), pomembno (4, modri pas), nevtrarno (3, sivi pas), manj pomembno (2, oranžni pas) in nepomembno (1, rdeči pas). Vsak kriterij so ocenjevali neodvisno in nismo zahtevali razvrščanja med njimi.

Kar pri vseh dvanajstih kriterijih se je vsaj 70 % rejcev opredelilo, da so zelo pomembni ali pomembni (zeleni in modri pas na sliki 1). Počutje in produktivnost prašičev je 88,2 % rejcev ocenilo kot zelo pomembno. Rejci se zavedajo, da postaja dobrobit pomemben dejavnik pri reji prašičev. Pri uvajanju izboljšav v obstoječe reje, ki povečujejo dobrobit prašičev, pa so bolj zadržani. Izgovore pogosto iščejo v tehničnih težavah, povečanem obsegu dela in birokratskih ovirah pri pridobivanju gradbenih dovoljenj, zahtevnih in pogostih inšpekcijskih pregledih, nekaj izgovorov pa je vezanih na tradicijo pri oskrbi prašičev.

Tudi zanesljivost delovanja opreme (82,4 %) in enostavno vzdrževanje med obratovanjem hleva (85,3 %) sta po zelo pomembna (zeleni pas na sliki 1) za več kot štiri petine anketiranih rejcev. Tudi preostalih 15 % rejcev je menilo, da sta ta dva kriterija pomembna (modri pas). To se nekako sklada z izbiro, da bi radi imeli vpeljane rešitve, kjer je manj ročnega dela (88,2 %, modri in zeleni pas na sliki 1). Ena osmina rejcev v zmanjševanju ročnega dela ne vidi prednosti. Pri tem prevladujejo manjši rejci, pri katerih bi investicije v dodatno opremo predstavljalo velik investicijski strošek. Rejci v svojih hlevih favorizirajo rešetkasta tla, manj pa so navdušeni nad uporabo slame kot nastilja ali materiala za zaposlitev, kar tudi zahteva več ročnega dela zaradi razdeljevanja slame in čiščenja. Pri izbiri novosti so navdušeni nad avtomatiziranim krmljenjem in avtomatskim uravnavanjem klime.

Kar slabih 90 % rejcev bi radi pri gradnji in opremi hleva naredili čim več sami, le posameznikom lastni vložki dela niso pomembni. Lastna udeležba je večja pri enostavnejših rešitvah uhlevitev prašičev, kjer se uporabi več lesa, obrabljenih cestnih ograj itd. Udeležba z lastnim delom in na kmetiji pridobljenim materialom pa na žalost ni vrednotena v investicijskih programih niti kot lastna udeležba. S tem se gradnja podraži in zagotovo odvrne manjše kmetije od večjih investicij.

Nekoliko manj rejcem (med 80 in 60 %, slika 1) se zdi zelo pomembna tudi poraba vode in energije, odstranjevanje živalskih izločkov. Če pa k njim dodamo še tiste, ki so izbrali oceno 4 (pomembno), pa se praktično vsi rejci zavedajo o pomenu oskrbe z vodo in energijo in učinkovitega odstranjevanja živalskih izločkov iz hleva. Le posameznim rejcem so ti kriteriji manj pomembni. Anketa je bila izvedena pred energetske krize, zato je ta kriterij verjetno trenutno še bolj pomemben. Slovenski rejci se predvsem odločajo za gradnjo zaprtih hlevov, kjer je poraba energije velika za ogrevanje, hlajenje, zračenje in osvetljevanje objektov. Tako iščejo rešitve, kako bi pridobili cenejšo energijo, manj pa razmišljajo o

Slika 1: Pomembnost kriterijev pri iskanju rešitev sistema reje po presoji rejcev (1 - nepomembno, 2 - manj pomembno, 3 - nevtravno, 4 - pomembno, 5 - zelo pomembno)

manjši porabi energije. Morda so k temu celo prisiljeni s strani odločevalcev, ki otežujejo pridobivanje gradbenih dovoljenj za nizko-energetske hleve.

Največkrat so se rejci opredelili, da se jim zdi nepomemben ali manj pomemben obseg nepovratnih sredstev in obseg investicij, čeprav je tudi ta dva kriterija okrog 70 % rejcev uvrstilo vsaj med pomembne kriterije za izbiro sistema reje (moder in zeleni pas na sliki 1). Odgovor je pravzaprav pričakovan, saj so investicijski stroški visoki pri gradnji objektov za prašiče. Po mnenju nekaterih rejcev, ki smo jih dobili ob srečanjih, bi bilo v našem okolju težko pridobiti gradbena dovoljenja za cenejše hleve, čeprav imajo nekatere rešitve nudijo dobre pogoje za rejo prašičev, lahko so sprejemljivi tudi iz vidika onesnaževanje okolja s neprijetnim vonjem. V primeru potrebne prenove zagotavljajo tudi manjšo količino odpadnega materiala. Zaradi nizkih investicijskih in obratovalnih stroškov pa so sprejemljivi tudi za rejca.

Zagotovitev trga (slika 1) je pogost pogoj pri izbiri rejcev, da se odločijo za novogradnjo ali adaptacijo. Da je zagotovitev trga že pred investicijo zelo pomembna, je navedlo 82 % rejcev. Nadaljnjih 12 % rejcev je zagotovitvi trga pripisalo pomembno vlogo pri odločanju za investicijo. To nas je nekoliko presenetilo, saj precej rejcev nima sklenjenih pogodb o odkupu in pogosto sproti iščejo kupca. Nekateri rejci velik del prašičev prodajo na drobno,

in sicer predvsem rejcam, ki redijo prašiče predvsem za samooskrbo družine, manjše predelovalce mesnin in ponudnikov tradicionalnih lokalnih kolin.

Ker so v anketi sodelovali predvsem rejci, ki so tržno usmerjeni, pa odgovor pravzaprav ni presenečenje. Rejci, ki imajo doma predelavo ali večino prašičev prodajo na drobno ali za nadaljnjo rejo, niso bili zajeti v anketo v večjem obsegu, saj jih je tudi sicer manjši del. Kar nekaj prodaje na drobno imajo tudi reje z odlično produktivnostjo plemenske črede, a premajhnimi kapacitetami za pitanje in so primorani del tekačev odprodati. Odgovor pa nas je nekoliko presenetil, ker je med slovenskimi prašičerejci kar pogosto, da se neradi pogodbeno vežejo na odkupovalca. Tako se lahko rejci na hitro preusmerijo na trg, ki je pripravljen plačati hitro in morda tudi po boljši ceni.

Pri pogodbenih odkupovalcih bi pričakovali nekaj uravnilovke pri oblikovanju cen. Ko je cena prašičev visoka, naj bi bila odkupna cena prašičev nekoliko nižja. In nasprotno, ko je cena slaba, naj bi bili prašiči, bolje plačani. Sistem določanja cen bi moral biti znan ob sklenitvi pogodbe. Kadar je dobro namišljen, lahko ostane dogovor dolgoročen. Odkupovalci iz Avstrije sklepajo 10 letne pogodbe o odkupu prašičev tudi v Sloveniji. Čeprav se naj bi nekaj tega mesa vrnilo tudi v slovenske trgovine, to ni dobra rešitev za domačo klavno predelovalno industrijo. V zadnjem času tudi opazamo zamike pri odkupu pogodbenih količin prašičev, kar povzroča rejcem veliko problemov in nižjo ceno vzrejenih prašičev. Tudi v preteklosti so rejci doživljali neprijetna presenečenja, zato lahko njihovo odklonilno mnenje celo razumemo.

1.5.2 Kriteriji pri izbiri opreme za kotce

V drugem sklopu vprašanj smo rejce povprašali, kako pomembna se jim zdi ureditev kotca (slika 2). Tudi pri tem sklopu vprašanj so ocene podeljevali po istem sistemu kot pri izbiri sistema uhlevitve. Iz hitrega pregleda rezultatov na sliki 2 lahko povzamemo, da se je več rejcev opredelilo, da je postavitve kotcev in opreme v njih pomemben kriterij.

Oblika kotca je kot pomemben dejavnik izbralo okrog 60 % rejcev, preostalim se oblika kotca zdi manj pomembna. V naših rejah se rejci pogosto odločajo za manjše skupine. Ker je v kotcih določena najmanjša dolžina stranice, za manjšo skupino tako pri svinjah (npr. 4) kot pitancih (npr. do 10) imajo pogosto kvadratne kotce. Le pri tekačih pogosto najdemo pravokotne, podolgovate in ozke kotce.

V literaturi (Wiegand in sod., 1994) pogosto navajajo, da prašiči bolje vzdržujejo higieno in sprožajo manj konfliktov v pravokotnih in strukturiranih kotcih. Tudi v nasvetih za rejce na spletnih straneh soglašajo z navedbami v literaturi. Mesto in higiena v kotcu, ki ga prašiči izberejo za počitek in blatenje, sta merili, če je kotec oblikovan po meri prašičev. Na uporabo prostora in higieno v kotcu vplivajo oblika kotca, površina, razmestitev opreme, vrsta tal, (ne)uporaba stelje, temperatura in hitrost zraka. Če je kotec pravilno oblikovan in strukturiran, bodo prašiči počivali in spali na predvidenih ležalnih površinah in dosledno blatili na mestu, predvidenem za blatenje. Kotec bo tako čist in prašiči ne bodo umazani.

Prašiči si za počivanje najraje izberejo polna tla z nastilom, brez prepaha in topel predel. Ležišče zapustijo, ko se hranijo, pijejo vodo, blatijo ali urinirajo. V dobro strukturiranem kotcu bodo prašiči ločili predele za ležanje, hranjenje in blatenje. Če lahko izpolnimo te zahteve pri zasnovi kotcev, lahko tudi znotraj intenzivnih sistemov omogočimo naravno obnašanje prašičev, s tem zmanjšamo agresivno obnašanje (npr. grizenje repov) in izboljšamo prirajo. Izjemno visoke temperature spremenijo ta vzorec.

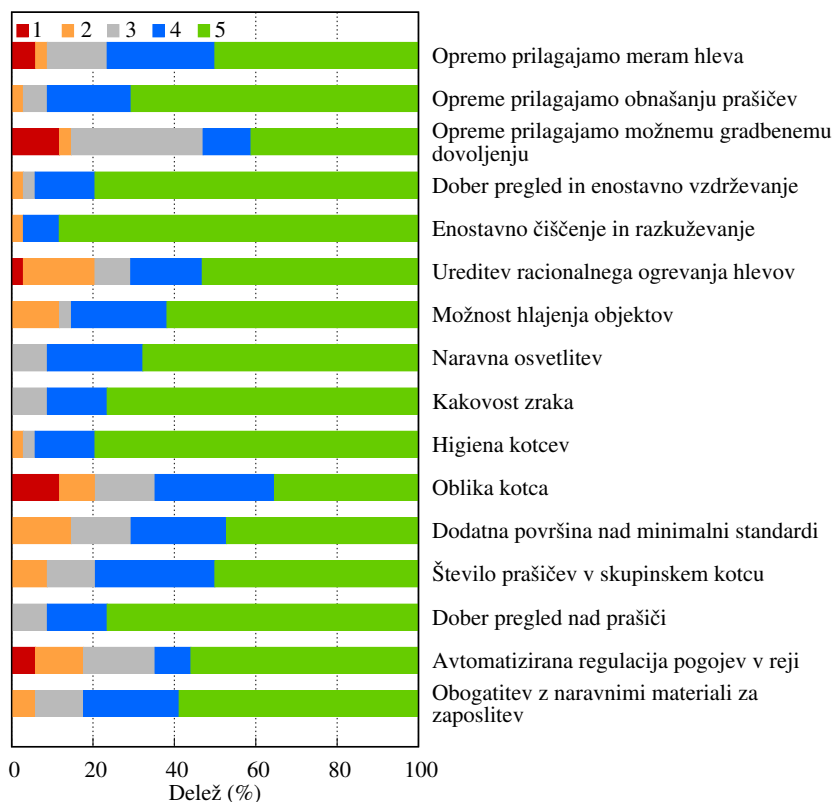
K pravilnemu strukturiranju kotca veliko pripomore tudi razporeditev opreme, izbira in izdelava pregrad. Večina rejcev je mnenja, da je potrebno razporeditev opreme prilagoditi obnašanju prašičev (90 %) in meram objekta (75 %). Imajo pa dokaj deljeno mnenje, v koliki meri je potrebno slediti gradbenemu načrtu. Ker je pridobivanje gradbenih dovoljenj dolgotrajno, so lahko načrti zastareli in bi lahko bil gradbeni načrt dejansko zastarel. Rejci obdržijo zunanje gabarite hleva, notranjost pa poskušajo urediti skladno z novimi dostopnimi tehnologijami. Ker so večje površine pomemben element dobrobiti, nimajo veliko možnosti za posodobitev objekta. Poznamo pa tudi posamezne primere, ko je rejec, in pred njim obrtniki in morda pred njim še gradbeni inženir, s svojimi posegi pri gradnji hleva naredil objekt nefunkcionalen. Neobhodno potrebno je, da se birokratski postopki končajo hitro. Gradnjo hlevov v tujini spremlja tudi oseba, ki je pripravila zasnovno načrta hleva. Tako ima rejec pri gradnji strokovno pomoč, da bo hlev narejen po meri prašičev.

Več kot 90 % rejcev je prepoznalo, da je pomembna higiena kotcev in le nekaj manj je izbralo kot pomembno kakovost zraka (okrog 90 %). Praktično vsi rejci so kot pomembno ocenili tudi enostavnost čiščenja in razkuževanja opreme in celotnega kotca. Higiena in kakovost zraka sta pomembna za zdravje prašičev in njihovih oskrbovalcev. Kakovost zraka določa predvsem prisotnost škodljivih plinov, amoniaka in žveplovodika, prahu in izdihanega ogljikovega dioksida. Z ventilacijo lahko izboljšamo kakovost zraka, raziskave pa iščejo tudi druge tehnološke rešitve, s katerimi se zmanjšuje zlasti koncentracija škodljivih plinov in prahu. Dokaj enostaven ukrep je uravnavanje temperature v hlevu, zmanjšanje površin z rešetkami, izdelava kanalov za gnojevko itd.

Razmeroma velik delež rejcev (okrog 85 %) pripisuje možnosti hlajenja hlevov velik pomen, prav tako velik pomen pripisuje 70 % rejcev tudi načinom racionalnega ogrevanja kotcev. Manj rejcev (60 %) pa je prepoznalo potrebo po avtomatizaciji regulacije pogojev v reji. Te odločitve so lahko povezane z dejstvom, da so slovenske reje manjše in lastniki rej starejši rejci, ki za svoje črede ne vidijo prednosti avtomatskega uravnavanja klime. V anketah so sodelovali tudi rejci, ki v starih, prostornih objektih pitajo prašiče za znanega naročnika, v času ankete pa niso nameravali vlagati v posodobitev hlevov za prašiče.

Okrog 90 % rejcev zagovarja naravno osvetlitev. V zaprtih hlevih omogočamo naravno osvetlitev predvsem skozi okna, morda se lahko uporabi za svetlobo propustna kritina. Pri reji v zaprtih hlevu niso zadosti le zastekljene površine oken, le-te je potrebno tudi redno čistiti. Veliko lažje je prašičem zagotoviti naravno osvetlitev na izpustih ali pri reji na prostem.

Pri tem sklopu so ostali še nekateri kriteriji, ki so vezani na dobrobit prašičev. Čeprav se pogosto omenja, da bi morali prašičem zagotoviti več talnih površin, kot je to predpisano v zakonu o zaščiti rejnih živali in uredbah za dobrobit prašičev, je velik pomen dodatnim

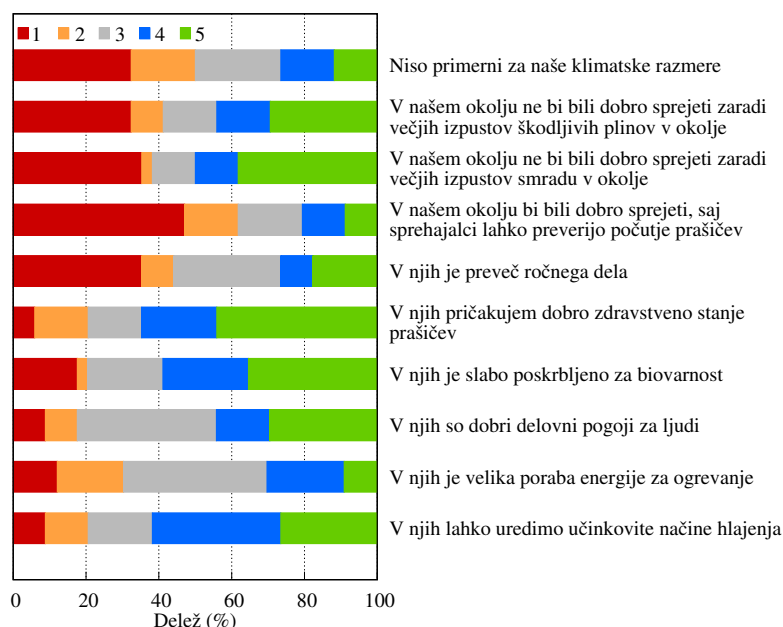

Slika 2: Pomen nameščanja opreme v kotce pri reji prašičev po mnenju rejcev

površinam pripisalo le okrog 50 %, za srednje in manj pomembno pa se je odločilo okrog 30 % rejcev. Zelo podobno so se opredelili pri številu prašičev v skupinskem kotcu.

1.5.3 Prednosti in slabosti hlevov z zunanjo klimo

Za hleve z zunanjo klimo je značilno, da so precej odprti. Običajno je ena daljša stran odprta, nasprotna stena pa ima večje površine oken, ki se jih da odpreti. Za težje prašiče je lahko nasprotna stena iz lesenih letov, za zaščito pred mrazom pa zadostujejo velike količine slame. Za rastoče prašiče se lahko uredi pokrita in izolirana ležišča, kjer je možno tudi ogrevanje. Tako imajo prašiči na voljo vsaj dve klimi, priporočajo pa tudi hleve s tremi klimami: topla pokrita ležišča, notranji hladen prostor in izhod na izpust. Običajno je v notranjem delu hleva nastlano, količino nastila pa se prilagaja temperaturi okolja.

Slika 3: Prednosti in slabosti hlevov z zunanjo klimo

Anketirani rejci hlevom z zunanjo klimo (slika 3) na splošno niso najbolj naklonjeni. Rejci (60 %) verjamejo, da se v njih lahko uredi učinkovite sisteme hlajenja (zeleni in modri pas) in ogrevanja (oranžni, rdeči in sivi pas). V hlevih z zunanjo klimo so tudi po mnenju rejcev boljši pogoji za zdravje prašičev, manj rejcev (40 %) pa zaupa, da se v njih lahko dovolj dobro izvajajo biovarnostni ukrepi. Večina (89 %) rejcev meni, da pri oskrbi prašičev ni veliko ročnega dela. Nagibajo se tudi k trditvi, da so hlevi z zunanjo klimo primerni za našo klimo. Kljub temu pa se le posamezniki odločajo za hleve z zunanjo klimo.

Rejce najbolj skrbi sprejetost hlevov z odprto klimo v soseščini (slika 3). Tako so rejci prepričani, da mimoidoči ne bi prepoznali prednosti hlevov z zunanjo klimo. Pri negativnih vplivih na okolje, kjer smo izpostavili izpust smradu in škodljivih plinov, so bili precej deljenih mnenj.

1.5.4 Prednosti in slabosti zaprtih hlevov za prašiče

V zaprtih hlevih so prašiči ves čas nastanjeni v hlevu in so brez izhoda na izpust ali na prosto. Rejci so prepričani, da je v zaprtih hlevih (slika 4) lahko boljše poskrbljeno za biovarnost, lažje je uravnavati mikroklimo, pregled nad prašiči pa je po njihovem mnenju boljši. Kar 70 % rejcev meni, da je kakovost zraka v zaprtih hlevih slabša kot v hlevih z zunanjo klimo ali hlevih z izpusti, ker je v njem prisotnih več škodljivih plinov. Razmišljanja rejcev

so dejansko v pravo smer. V zaprtih hlevih je klima bolj konstantna, vpliv vremena v okolju je zmanjšano. Res pa je tudi, da so prašičem v rejah z zunanjo klimo ali izpusti običajno na voljo večje površine kotcev, zato se v njih prašiči lažje orientirajo in vzdržujejo boljšo higieno. To pa pomeni, da je boljši zrak ne samo zaradi naravnega zračenja, ampak iz gnojevke izhaja manj škodljivih plinov. Kljub vremenskim spremembam so v odprtih hlevih ob upoštevanju biovarnostnih ukrepov prašiči bolj odporni in največkrat tudi bolj zdravi.

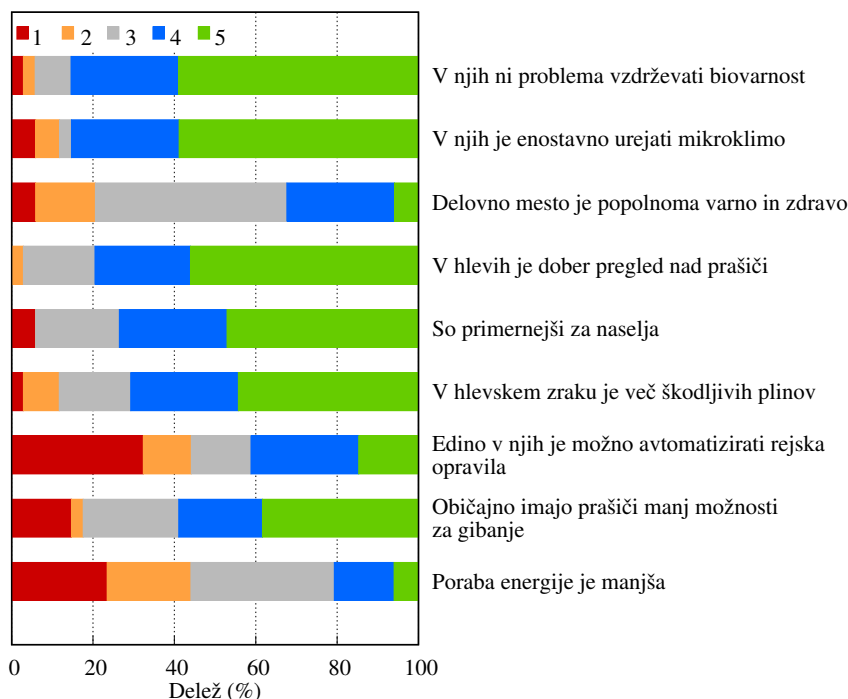
Delovno mesto v zaprtih hlevih niso dobro ocenili (slika 4). Kar 70 % rejcev (kar 70) je mnenja, da delo v hlevu ni najbolj varno in zdravo. Prisotnost prahu, škodljivih plinov, temperaturnih razlik, vlage, prisotnost patogenih mikroorganizmov, virusov itd. predstavljajo resno nevarnost tudi za zdravje ljudi. Posledice se pokažejo največkrat na dolgi rok, zato mlajši rejci pogosto spregledajo te nevarnosti. Kmetje so v hlevu celotno delovno dobo in praviloma še dlje. V hleve hodijo že kot otroci in v njih pomagajo dokler to dopušča njihovo zdravje.

Le 20 % rejcev je mnenja, da je poraba energije v zaprtih hlevih manjša, medtem ko preostalih 80 % sodi, da je poraba energije znatna. To bo dejansko tudi držalo. Energija se v zaprtih hlevih porablja za osvetljevanje, ogrevanje, hlajenje in prezračevanje. Ker imajo naši rejci hleve običajno pretople, je kakovost zraka slabša in je potrebno tudi več prezračevanja. Ljudje radi naravnamo temperaturo po naših občutkih in ne upoštevamo, da je pri odraslih in rastočih prašičih, razen pri sesnih in odstavljenih pujskih, toplotno udobje pri nižjih temperaturah kot za ljudi. Če bi ogrevali hleve skladno s potrebami prašičev, bi prihranili na energiji pri ogrevanju in zračenju hkrati. Ko so pogoji v hlevu prilagojeni posameznim kategorijam, se izboljša dobrobit prašičev in tudi njihova priraja.

Okrog 60 % rejcev je ocenilo, da imajo prašiči v zaprtih hlevih manj možnosti gibanja. Zaprti hlevi pogosto dražji, zato pa je gostota naselitve večja oz. je dodeljena površina na prašiča manjša kot v hlevih z zunanjo klimo ali z izpusti. Površina na izpustih je dodatna površina, ki dejansko omogoča več gibanja. Ker so naši rejci pri uvajanju minimalnih standardov hleve predvsem preurejali, so prašičem dostopne površine pravzaprav skromne, zelo blizu minimalnim standardom in kasneje izbranim ukrepom dobrobiti. Prašičem dostopne površine so povečali tako, da so v kotce vključili hodnike in nekoliko zmanjšali število prašičev v objektu. Kotci so narejeni za manjše skupine, kar pomeni, da je skromno odmerjen prostor za dnevne aktivnosti.

Da so zaprti hlevi primernejši za naselja, je mnenja kar 70 % rejcev. Vsekakor se pri zaprtih hlevih lahko namestijo naprave za čiščenje zraka, lažje se uporabi različne postopke zatiranja mrčesa, potrebno pa je skrbeti tudi za pravilno skladiščenje gnoja ali gnojevke. Nove hleve za prašiče v tujini običajno gradijo izven naselja. Ker so naše vasi poseljene z nekmečkim prebivalstvom, je umik hlevov izven naselja ali vsaj na rob primerna rešitev. V obstoječih objektih v vasi se naj bi ohranila reja tistih kategorij, ki potrebujejo več intervencij človeka in so manj okoljsko obremenjujoče. Reja pitancev je za okolico bolj obremenjujoča in zahteva manj intervencij, zato jo je smiselno prenesti na lokacijo, odmaknjeno od naselja.

V pogovorih so nam rejci tudi zaupali, da imajo težave pri pridobivanju gradbenih dovoljenj v primerih, ko želijo rejo širiti ali premakniti na kmetijska zemljišča. Varovanje kmetijskih

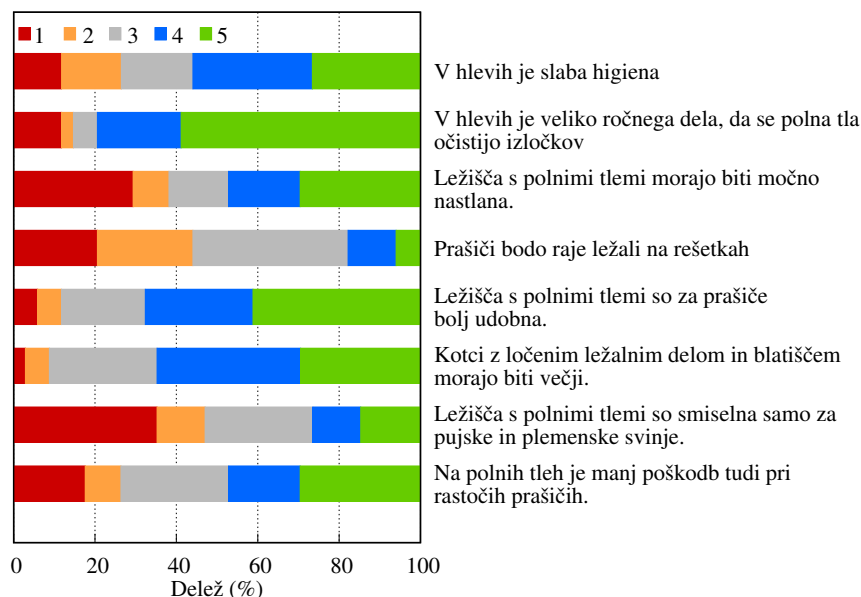

Slika 4: Prednosti in slabosti za zaprte hleve

zemljišč bi morala biti prioriteta tudi pri državnem aparatu, a ne samo, ko bi kmet potreboval večje hlevske površine, da nudi živali boljše udobje. Ko se kmet odloča, da bo na kmetijskih zemljiščih gradil, dobro premisli, kje bo prideloval krmo. Marsikateri kmet tudi išče priložnost, da del priraje odseli izven naselja. Poraba teh zemljišč je namenjena kmetovanju, kar bi moralo imeti prednost pred izgradnjo tovarn, katerih usoda je precej nejasna, prometnih poti, trgovskih centrov ali celo stanovanj. V tujini najprej iščejo možnosti na površinah, ki so bile že do sedaj zazidane, objekti pa v obstoječem stanju niso uporabni ali je adaptacija predraga.

1.5.5 Kakovost tal v hlevih za prašiče po presoji rejcev

V Sloveniji na kmetijah prevladuje reja prašičev na rešetkah, zato smo rejce povprašali, katere so prednosti in slabosti polnih tal na ležiščih (slika 5). Najbolj očitno so se rejci strinjali, da je pri polnih tleh na ležiščih več ročnega dela. To bo kar držalo, ko je gostota naselitve velika. Gostota naselitve je velika že pri izpolnjenih minimalnih standardih, še zlasti v manjših skupinah. V hlevih, kjer neovirane talne površine za 50 % ali več presegajo minimalne standarde in so izpolnjeni tudi drugi pogoji, ki služijo prašičem za orientacijo

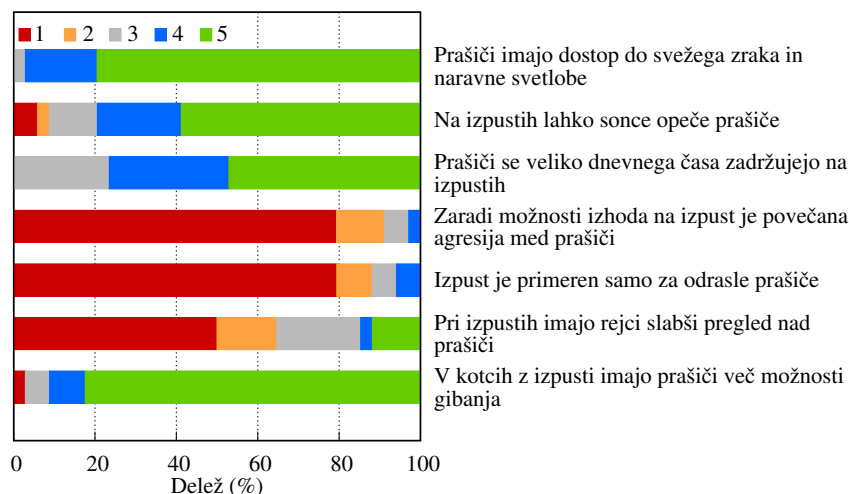

Slika 5: Mnenja rejcev glede polnih tal na ležiščih

v kotcu, pa so ležalne površine razmeroma čiste. Če le imajo pogoje, prašiči sami lahko vzdržujejo potrebno higieno v kotcih. Kadar so kotci majhni za majhne skupine prašičev, bo v kotcih tudi slaba higiena, čemur je pritrnilo 55 % rejcev. Preostanek rejcev pa misli, da slaba higiena ni posledica polnih tal na ležiščih.

Da prašiči radi za ležišča izbirajo polna tla pred rešetkami, je prepoznalo skoraj 80 % rejcev. Razhajali pa so se v mnenju, če morajo biti polna tla močno nastlana. Razmerje zagovornikov med močno in manj nastlanimi tlemi je bilo skoraj 1:1. Na količino nastila lahko vpliva način odstranjevanja blata. Če se odstranjuje blato s pehali ali traktorsko desko, je lahko nastila več. Pri rešetkastih tleh pa lahko nastil iz slame maši rešetke in povzroča težave z gnojevko v kanalih in skladiščih. Tako je lahko razumeti tudi zagovornike, ki jim nastil ni všeč. Da naj bi bili kotci, v katerih je blatišče ločeno od ležalnega dela, večji po površini, je prepoznalo kar 80 % anketiranih rejcev.

Čeravno rejci prepoznavajo prednosti polnih tal na ležiščih, pa bodo raje gradili hleve na rešetkah. V preteklosti so imeli nekaj izkušenj s polnimi tlemi, a slabe izkušnje so povezane predvsem z veliko gostoto naselitve, ki je bila praksa pred uveljavitvijo minimalnih standardov. Večji delež polnih tal je torej mogoč šele po sprejemljivejšem pristopu k izdaji gradbenih dovoljenj, ko bo tudi od države, lokalnih skupnosti in družbe podprta gradnja, ki bo zagotavljala prašičem večjo dobrobit. Pri skoraj isti letni prireji naj bi dober hlev presegal

Slika 6: Ocena rejcev za neomejeni dostop prašičev na izpust

trenutne minimalne standarde za 100 %, po možnosti pa naj bi prašičem zagotovili še izpust v izmeri minimalnih standardov .

1.5.6 Ureditev izpustov

Rejci so se na vprašanja, ki so vezana na izpuste prašičev, strinjali, da imajo prašiči več možnosti gibanja, dostop do svežega zraka in naravne svetlobe. Prepoznali so tudi, da je v koticah z izpusti manj agresije. Izpusti so po mnenju rejcev primerni praktično za vse kategorije prašičev in hkrati ugotavljajo, da se prašiči radi zadržujejo na izpustih. Med težavami so označili predvsem, da jih lahko opeče sonce. Da bi to preprečili, je potrebno zasenčiti izpuste. Deljenega mnenja pa so tudi glede možnosti izvajanja biovarnostnih ukrepov. Kar polovica jih meni, da na izpustih ni možno zagotoviti zadostne biovarnosti. Na izpustih je možna večja prisotnost ptic in mrčesa, ki so potencialni prenašalci bolezni. Nekoliko omili težavo visoka ograja okrog gospodarskega poslopja za rejo prašičev, zatiranje mrčesa in zamrežene odprtine na izpustih. Tako kot vedno pa je biovarnost izboljšana, če se biovarnostnih ukrepov držijo vse reje v soseščini, in sicer ne glede na število prašičev v reji.

1.5.7 Uvajanje avtomatizacije

Slovenski rejci so že vgradili posamezne elemente avtomatizacije v svoje hleve (vijolični pas na sliki 7). Največ rejcev (25 %) je imelo avtomatizirano zračenje, 20 % pa celotno uravnavanje klime. Okrog 20 % rejcev je imelo urejeno računalniško vodenje krmljenja, nekaj manj (15 %) jih je lahko avtomatsko spremljalo zaloge krme v skladišču in prav toliko

porabo krme. V 15 % so rejci potrdili, da imajo nameščene kamere za spremljanje prasitev. Precizno krmljenje, kjer s senzori v koritu nadzorujejo dodeljevanje krme, ima vgrajeno le manjši del rejcev. Prav tako je samo 1 primer reje z vgrajeno tehtnico za tehtanje pitancev. Rejci nimajo možnosti spremljanje porabe vode in tudi ne nadzor telesne temperature prašičev na daljavo.

Med rejci jih je kar 40 % odgovorilo, da ne potrebujejo preciznega krmljenja in se zanj ne bi odločili nikoli. Okrog 30 % rejcev je mnenja, da bi vgradili elektronsko tehtnico ali infrardečo kamero za nadzor telesne temperature prašičev. Med nepomembne spremembe, ki jih nikoli ne bi uvedli v svoje reje, je 20 % rejcev uvrstilo kamere za spremljanje prasitev, naprave za spremljanje porabe vode, spremljanje zaloga krme v skladiščih in računalniško vodeno krmljenje. Manj pa je rejcev (pod 10 %), ki zavračajo avtomatizirano uravnavanje osvetlitve, uravnavanje zračenja, uravnavanja klime in porabe krme. Odgovori so nekoliko nasprotujoči: rejci so zainteresirani za spremljanje skupne porabe krme, vendar pa se v večjem obsegu ne bi odločili za računalniško vedenje krmljenja.

Med 40 in 25 % rejcev (zelen in moder pas na sliki 7) bi se odločilo za eno ali več možnosti avtomatizacije posameznih opravil. Največ rejcev ima (vijolični pas) ali bi si uredilo (zelen in moder pas) uravnavanje klime in/ali zračenja, veliko pa bi jih tudi spremljalo porabo krme in uravnavali osvetlitev avtomatsko. Le nekaj nad 50 % rejcev imajo ali bi si omislili računalniško vodeno krmljenje, spremljanje porabe vode, spremljanje zaloga v skladiščih in kamere za spremljanje prasitev. Nekaj manj rejcev pa vidi potrebo po spremljanju prirasta, telesne temperature in porabe vode.

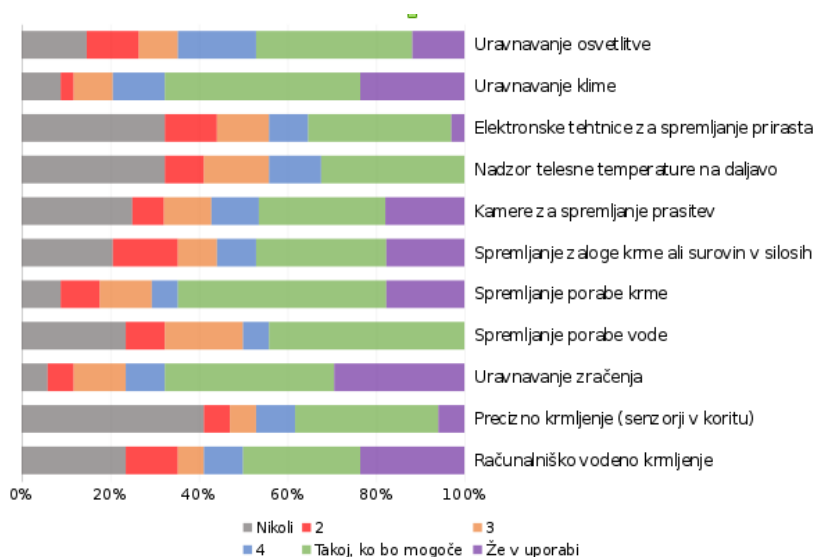
1.5.8 Viri informacij o načinih uhlevitev prašičev

Pri vprašanju, katere vire informacij rejci uporabljajo pred investicijami v hleve, smo jim ponudili deset možnosti. Rejci bi se zelo verjetno posvetovali pri svetovalcu za rejo prašičev (okrog 90 %), za gradnjo hlevov pri kmetijskih gozdarskih zavodih (okrog 80 %) in terenskemu svetovalcu (okrog 60 %). Kot pomemben vir informacij so navedli tudi obiske sejmov, udeležbo predavanjih o gradnjah hlevov in informacije na spletu. Prav tako so kot pomemben vir izpostavili ogleda in izkušnje drugih rejcev (85 %). Manj pogosto pa bi se po informacije obračali na veterinarja; le 50 %.

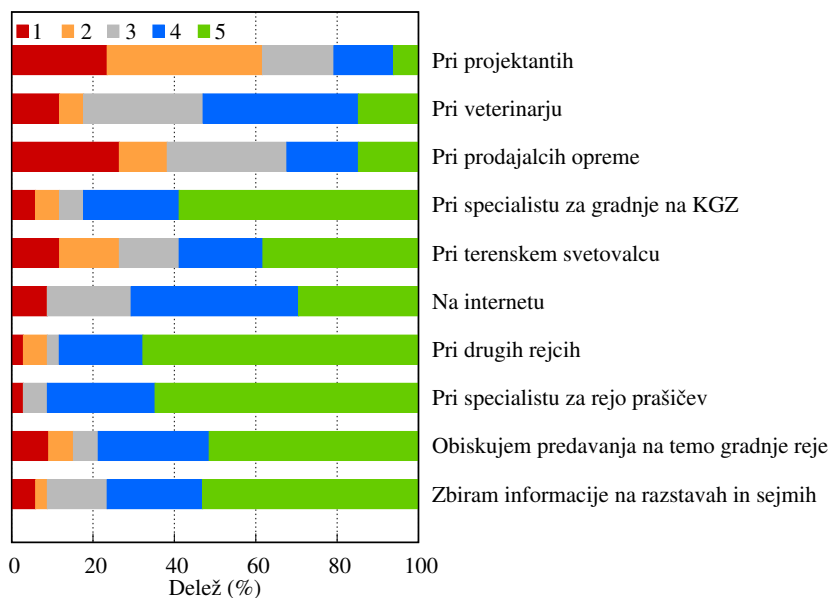
Zaključimo lahko, da rejci pred načrtovano investicijo črpajo informacije iz več virov, kar je dobro. Pomemben vir je svetovalna služba, predavanja in sejmi. Na osnovi ankete lahko sklepamo, da si rejci med seboj izmenjujejo izkušnje. Na osnovi teh anketnih vprašanj ni možno povzeti, v koliki meri je iskanje informacij že vnaprej selektivno izbranih. Rejci se odločajo predvsem za zaprte hleve, da bi s tem čimmanj motili okolico.

1.6 Ureditev prasilišč

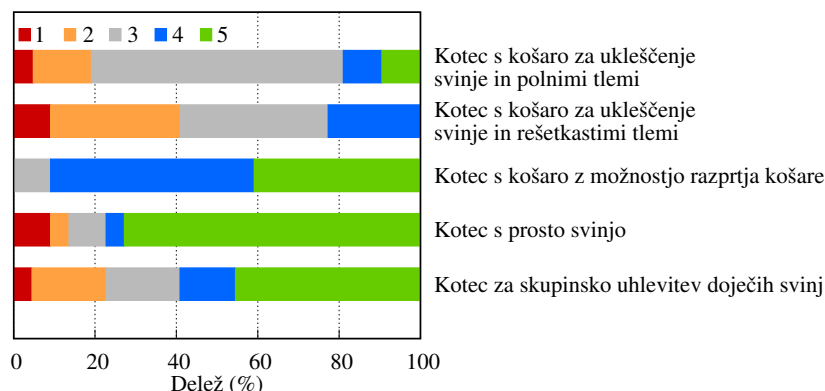
V Sloveniji prevladujejo prasilišča z ukleščenimi svinjami, le redke kmetije z manjšim številom svinj ali s svinjami pasme krškopoljski prašič imajo v prasilišču proste svinje.

Slika 7: Katere procese pri reji prašičev bi avtomatizirali? (1 - nikoli, 2 - redko, 3 - verjetno, 4 - zelo verjetno, 5 - Tako, ko bo mogoče 6 - že v uporabi)

Slika 8: Izbor virov informacij o ureditvi hlevov za prašiče

Slika 9: Razvrstitev različnih izvedb prasiatvenih kotcev z vidika dobrega počutja prašičev (1 - neustrezno, 2 - slabo, 3 - dobro, 4 - solidno, 5 - odlično)

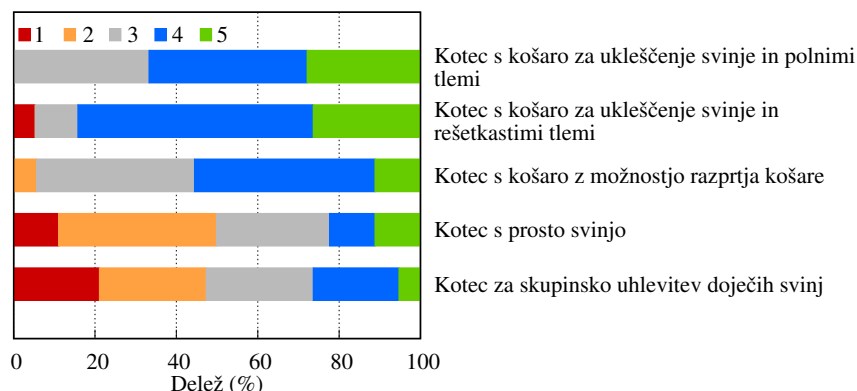
V anketi sodelujoči kmetje iz pomurske (70 %) in podravske regije (30 %) so ocenili stanje v svojih rejah in spregovorili o načrtovanih spremembah v prasilišču. Pri predvidenih spremembah niso bili preveč navdušeni nad prasiatvenimi kotci s prosto svinjo, s polnimi tlemi ali delno polnimi tlemi, zavračajo tudi nastil, bi pa uredili avtomatsko krmljenje, sistem ventilacije in sistem hlajenja za svinjo. Polovica bi uredila zaprto gnezdo, dve tretjini pa bi povečali površino kotca in gnezda.

1.6.1 Ocena posameznih izvedb prasiatvenih kotcev

Rejce smo prosili, če razvrstijo posamezne izvedbe prasiatvenih kotcev iz vidika počutja živali, uspešnost reje in vložka dela. Več kot 70 % rejcev (slika 9) je mnenja, da je za počutje prašičev najboljši kotec s prosto svinjo, sledi kotec za skupinsko uhlevitev doječih svinj (več kot 40 %) in kotec s košaro z možnostjo razpiranja košare (40 %).

Iz vidika uspešnosti oz. produktivnosti reje (slika 10) so rejci za najbolje ocenili izvedbo prasiatvenega kotca s košaro na polnih tleh (27,8 %) in le nekoliko slabše izvedbo (26,3 %) na rešetkastih tleh. Za prasiatveni kotec s košaro in polnimi tlemi niso podelili najnižjih dveh ocen ikar bi pomenilo, da bi bila reja v njem lahko manj uspešna ali celo neuspešna. Velika večina rejcev je torej prepričanih, da je lahko reja uspešna le, kadar je svinja v prasilišču ukleščena celo laktacijo. Pri prasiatvenih kotcih s košaro na rešetkastih tleh se je le 5,3 % rejcev odločilo, da je reja v njih lahko neuspešna.

Na tretje mesto so rejci umestili prasiatveni kotec s košaro z možnostjo razprtja košare. Le 11,1 % rejcev je te prasiatvene kotce izbralo kot odlično rešitev (zeleni pas na sliki 10), večina rejcev (83,3 %) pa jih je ocenilo kot zmerno učinkovito (sivi pas) ali učinkovito (modri pas) rešitev. Za manj učinkovito izvedbo prasiatvenega kotca (oranžni pas) se je opredelilo 5,6 %

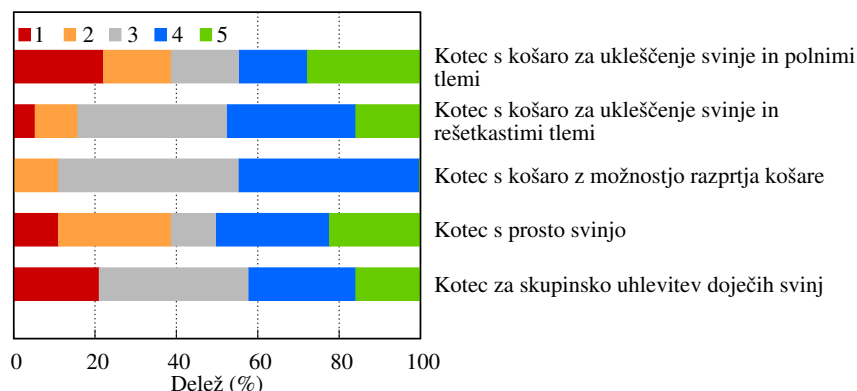
Slika 10: Razvrstitev različnih izvedb prasitvenih kotcev z vidika uspešnosti reje (1 - zelo neučinkovito, 2 - neučinkovito, 3 - povprečno, 4 - učinkovito, 5 - zelo učinkovito)

rejcev. Ocene nakazujejo, da bi se rejci tudi odločali za prasitveni kotec s košaro z možnostjo razpiranja.

Prasitveni kotec s prosto svinjo je kot ugodno ocenilo le 22,2 % rejcev (modri in zeleni pas na sliki 10), 50,0 % rejcev pa je ocenilo, da reja doječih svinj v kotcih s prosto svinjo ni učinkovita. Verjetno so rejci prepričani, da so v njih večje izgube pujskov. Prasitvenih kotcev s prosto svinjo v tržno usmerjenih rejah nimamo. Nekaj rej s prostimi doječimi svinjami imamo pri rejcih krškopoljskih prašičev. V teh kotcih največkrat ni pregrad za zaščito pujskov, kar je bila še pogosta praksa na kmetijah pred letom 1960 (McGlone, 2013). Čeprav so izkušnje stare, so še vedno trdno zasidrane v prepričanju anketiranih rejcev. Precej podobno, a nekoliko manj učinkovito so rejci ocenili tudi skupinske kotce za doječe svinje. Kot zelo neučinkovito izvedbo so rejci skupinske prasitvene kotce ocenili v 22,2 % primerih (rdeči pas), le 5,3 % rejcev pa se je odločilo, da je lahko skupinski kotec za doječe svinje zelo učinkovit. Primerjava mnenj o učinkovitosti (produktivnosti) v prasitvenih kotcih s prosto svinjo in skupinsko rejo kaže na to, da rejci slabo poznajo sodobne rešitve in probleme, dobrih izkušenj s tema izvedbama pa nimajo.

1.6.2 Stanje v obstoječih prasiliščih

Okrog 70 % rejcev je stanje v njihovih prasiliščih ocenili zelo dobro (modri pas) ali odlično (zeleni pas na sliki 12). Rejci so bili v veliki meri (65 %) zadovoljni tudi z delovnimi pogoji pri vzdrževanju higiene in pri pripravi kotca med turnusoma, preostalim pa so ta opravila predstavljala nekaj več težav. Z drsečimi tlemi v prasilišču je bilo nezadovoljnih 25 % rejcev. Glede porabe delovnega časa so imeli precej deljena mnenja: polovica rejcev je bila zadovoljna glede porabe časa, druga polovica pa je potožila, da je dela veliko. Podatke

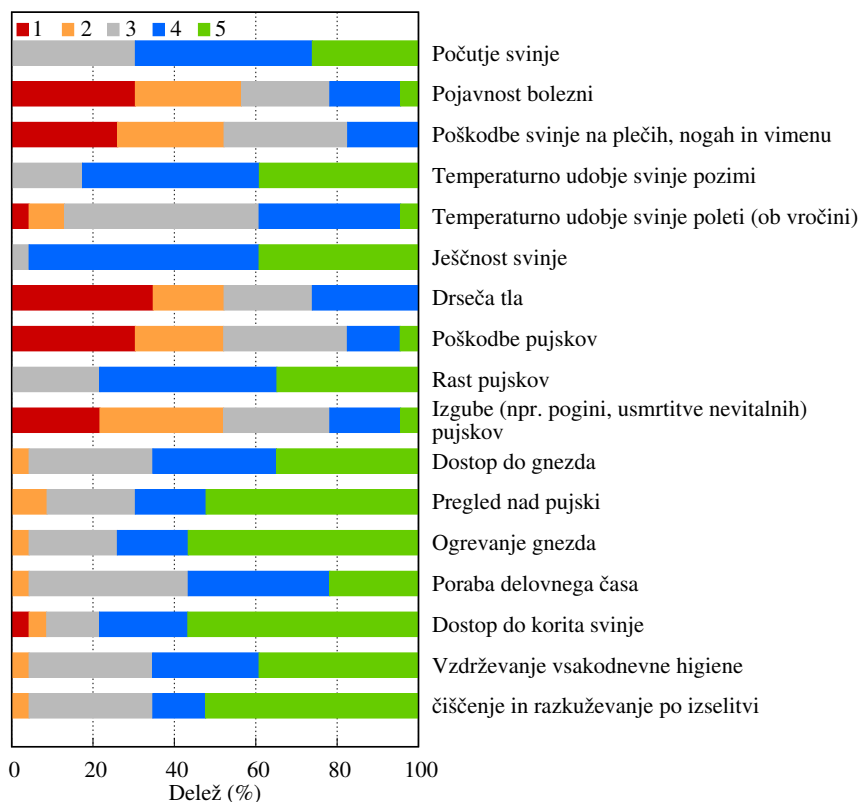

Slika 11: Razvrstitev različnih izvedb prasiatvenih kotcev z vidika vložka dela (1 - zelo veliko, 2 - veliko, 3 - povprečno, 4 - malo, 5 - zelo malo)

o izvedbi posameznih kotcev naj bi pridobili iz letnih načrtov za ukrepe dobrobiti prašičev, a je bila prošnja zavržena.

Da je počutje svinje solidno (modri in zeleni pas), je bilo prepričanih kar 70 % rejcev. Temperaturno udobje za svinje v prasilišču so bolje ocenili pozimi kot poleti. Pozimi je bilo le dobra petina rejcev srednje zadovoljna s temperaturo v prasilišču, v poletnem obdobju pa je zadovoljnih le nekaj manj kot 40 %. V obiskanih rejah strokovne službe pogosto opažamo, da je temperatura v prasilišču za svinje praviloma višja v vseh letnih časih, kot bi svinjam ugajalo. Rejci naravnajo temperaturo po svojih občutkih in v skrbi, da bo v prasilišču prehladno za pujske. Višjo temperaturo v prasilišču je zaznati zlasti v rejah, kjer niso uvedli večtedenskega proizvodnega ritma, ki omogoča naselitev enega pododdelka prasilišča s svinjami, ki prasijo v nekaj dneh. Pri kontinuiranem sistemu reje so v prasilišču uhlevljene svinje z različno starimi pujski. Temperaturo rejci naravnajo za najmanjše (novorojene) pujske, kar pa je za preostale svinje in starejše pujske pretoplo. Z ukrepom dobrobiti, v katerem so se spodbujala zaprta gnezda, se je lahko izboljšala klima v prasilišču tudi za svinjo. Prednosti zaprtih gnezd rejci še niso prepoznali, ker je velika večina opustila uporabo zaprtih gnezd potem, ko se je ukrep prenehal izvajati.

Prav tako so rejci menili, da se razmeroma malo svinj v prasilišču poškoduje na plečih, nogah ali vimenu. Ješčnost svinj so skoraj vsi rejci ocenili kot odlično ali vsaj zelo dobro. Svinje v laktaciji potrebujejo večje količine krme in rejci jim tudi pokladajo več krme. Tako rejci dobijo občutek o dobri ješčnosti. Postavlja pa se vprašanje, če rejci sledijo potrebam svinje in priporočilom o krmljenju svinj (2,5 kg krme za svinjio in 0,7 kg za vsakega pujska v gnezdu), kar bi lahko preverili z načrtovanim poskusom, v katerem bi spremljali rast pujskov Krhlanko (2019) in kondicijo svinje.

Slika 12: Stanje v prasiliščih v anketiranih rejah

Večina anketirancev je pregled nad pujski, dostop do gnezda in način ogrevanja gnezda ocenila kot zadovoljivo. Tudi z rastjo pujskov so bili zadovoljni. Le okrog 25 % rejcev je potožilo nad izgubami sesnih pujskov, o pogostejših težavah pri poškodbah pujskov je poročalo le 20 %. Ocene rejcev o izgubah pujskov niso skladne z rezultati analize plodnosti v kontroliranih rejah (Kovač in sod., 2023).

1.6.3 Želene spremembe v prasiliščih

Pri prenovi prasilišč se rejci niso pogosto odločali za spremembe. Ker solidno ocenjujejo obstoječe stanje, rezultati tudi niso presenetljivi. Velika večina rejcev (70 %) je mnenja, da bi povečali površino prasitvenega kotca in površino ogrevanega gnezda. Sistem ventilacije bi prenovila slabi dve tretjini rejcev, dobra polovica pa bi se zagotovo (zeleni pas na sliki 13) ali zelo verjetno (modri pas) odločila za avtomatsko krmljenje. Slabih 80 % rejcev bi si ob prenovi omislilo sistem hlajenja za svinjo, medtem ko ne vidijo potrebe po ogrevanju za

svinjo. V tujini priporočajo talno hlajenje in tudi ogrevanje, ki se praviloma uporabi le ob prasiatvi in le v predelu, kjer se zadržujejo novorojeni pujski.

Rejci se nikakor ne bi odločali za prasilišča na polnih tleh. Tudi pretežno polna tla z rešetkami v zadnjem delu večini niso po godu. Tudi na rešetkasta tla v celoti bi prešlo le 15 % rejcev. Iz predhodnega sklopa vprašanj lahko razberemo, da so rejci načeloma zadovoljni z vrsto tal in jih ne bi menjali. V večini kotcev so tla rešetkasta in sicer kovinska rešetka pod svinjo in plastična rešetka v preostalem delu. Le na ogrevanem delu, namenjenemu gnezdju, so polna tla. Le dobra petina rejcev bi ponudila svinjam v prasilišču slamo, kar 40 % rejcev pa ne bi slame nikoli uporabili v prasilišču. Rezultati kažejo na to, da bi pravzaprav obdržali tla, ki jih imajo do sedaj. Hkrati tudi ne vidijo prednosti uporabe slame za počutje in zdravje svinje ali pujskov v zadostni meri, da bi se za to odločili.

Dobra polovica rejcev ne bi nikoli prostovoljno uvedla kotca s prosto svinjo, le slabih 20 % pa bi se odločila tudi za kotec s prosto svinjo. V kotcih s prosto svinjo prepoznavajo težave za delo v njem in verjamejo v večje izgube pujskov. Še vedno je prepoznano za večino rešitev, da je v kotcih s prosto svinjo več izgub pujskov v času laktacije. Težava je tudi pri prestavljanju pujskov pri hiperproliferičnih svinjah. Nekoliko manj odpora so pokazali rejci do kotca s košaro za začasno zapiranje svinje. Tako bi se polovica rejcev odločila za takšno rešitev, prav toliko pa bi se jih odločilo za prenovo košare za ukleščenje svinje. Da bi bili sistemi s prosto svinjo bolj sprejeti, bi v Sloveniji potrebovali demonstracijsko rejo, kjer bi lahko svetovalci in rejci pridobivali izkušnje.

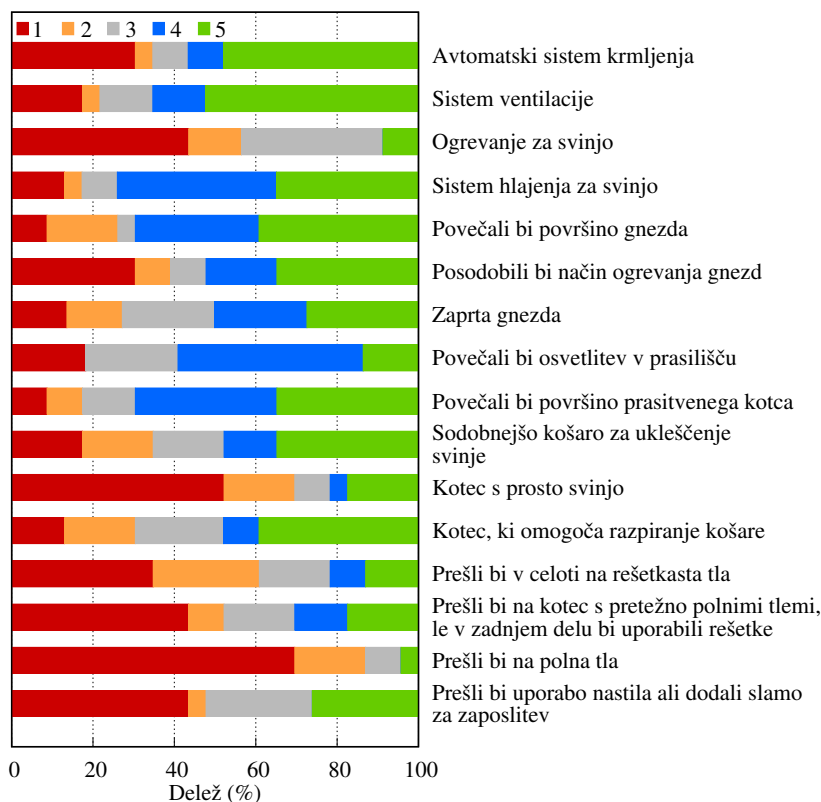
Le polovica rejcev bi uredila zaprta gnezda, ostali pa so do zaprtih gnezd zadržani. Očitno še niso prepoznali prednosti dvojne klime v prasilišču. Zaprta gnezda omogočajo, da je pujskom v gnezdju toplo, medtem ko je prasilišče hladno in ugodno za svinjo. V hladnih prasiliščih se pujski po sesanju hitreje vračajo v gnezda, zato je tudi manj izgub. Zaradi boljše ješčnosti, bolj temeljitega sesanja in daljšega zadrževanja v ogretem gnezdju pujski tudi bolje rastejo.

1.7 Ureditev hlevov za presušene in breje svinje

Pripustišča za presušene svinje in čakališča za breje svinje so lahko podobno urejeno, zato jih obravnavamo skupaj. V pripustiščih je večina svinj v Sloveniji uhlevljena na stojščih, v čakališčih pa v manjših statičnih skupinah. Večina novogradenj v zadnjih letih pa vključuje oddelek za večje dinamične skupine. Nekateri rejci takoj po odstavitvi preselijo v večji skupinski kotec, kjer se svinje lahko razhodijo, obnovijo poznavanje in jim stimulirajo pojav estrusa. Pred pripustom jih preselijo na individualna stojšča.

1.7.1 Ureditev pripustišč

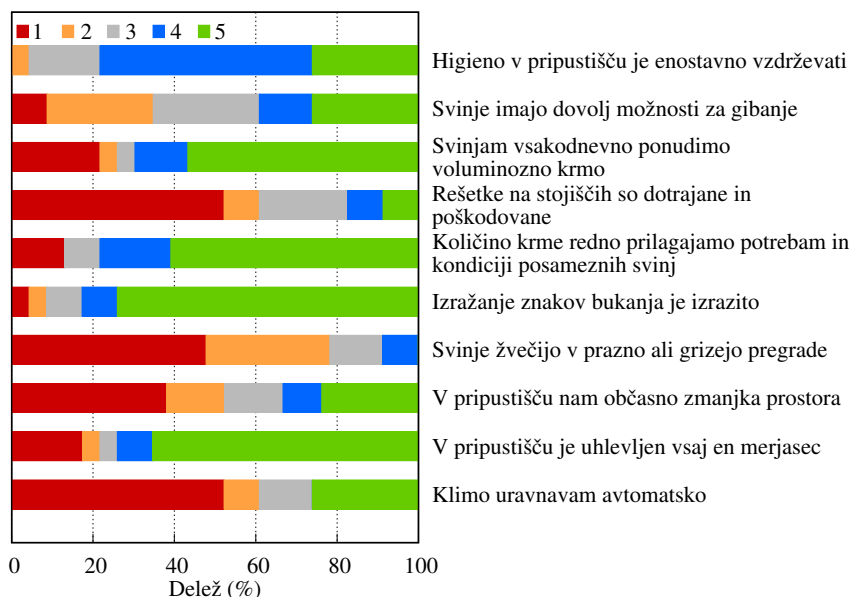
Stanje v pripustiščih so rejci ocenili kot solidno. Opažajo pa nezaželene oblike obnašanja. Kar 40 % jih meni, da imajo tudi v pripustišču svinje dovolj možnosti za gibanje. Kar 70 %

Slika 13: Želene spremembe v prasiliščih

rejcev trdi, da svinjam vsakodnevno pokladajo voluminozno krmo, večina pa jih je zadovoljnih z dobrimi možnostmi za vzdrževanje higiene. Pravijo, da nimajo težav pri ugotavljanju bukanja. Pri večini rej v kontroli prireje opazamo, da opravijo pripuste pravočasno, a kar polovica rejcev ima več kot 15 % pregonitev. Ker je veliko pregonitev prav ob pričakovanih terminom bukanja po neuspešnih pripustih, lahko sklepamo, da je eden od možnih vzrokov tudi težave pri odkrivanju bukanja.

V pripustiščih kar okrog dve tretjini anketirancev ne načrtuje sprememb (slika 15). Niso navdušeni nad načini reje, ki svinjam omogočajo dostop do zunanje klime. Prav odstavljenim in brejim svinjam so različne izvedbe kotcev, ki imajo dostop na stalen izpust, ali hlevi z zunanjo klimo odlična rešitev za dobrobit svinj in tudi cenovno sprejemljiva rešitev. Nikakor pa se jim ne zdi sprejemljiva reja svinj na prostem, kar bi lahko celo strokovno zagovarjali zaradi slabše biovarnosti in večje porabe krme. Večina rejcev (okrog 80 %) ne prepoznajo prednosti, da bi uvedli stimulacijo estrusa z merjascem. Rejci tudi niso navdušeni niti nas

Slika 14: Stanje v pripustišču

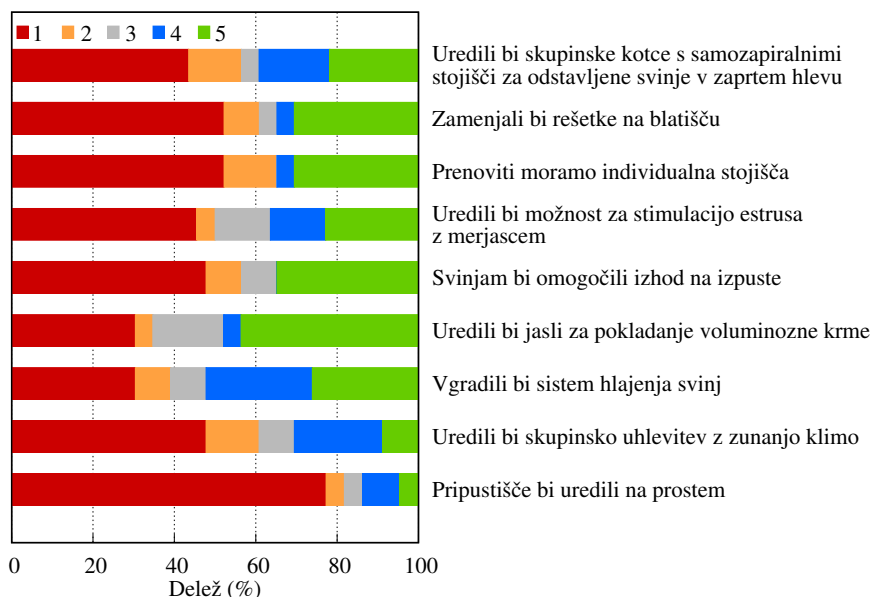
skupinsko uhlevitvijo, kjer imajo na voljo samozapiralne kotce, v katere lahko zaprejo svinje ob ugotavljanju bukanja, prav tako bi lahko dodatno krmili suhe svinje.

1.7.2 Ureditev čakališč

Svinje preselijo v skupine do 1 meseca po pripustu. Krmljenje svinj pri večini anketirancev ni avtomatizirano, zato tudi ni prilagojeno zadostno potrebam svinj v času brejosti. Svinjam pokladajo strukturno voluminozno krmo.

Dokaj solidno so ocenili tudi stanje v čakališčih, čeprav ima večina rejcev v skupinah največ 5 svinj. Raje imajo manjše skupine. Kotci so razmeroma majhni, čeprav izpolnjujejo minimalne zahteve ali celo nadstandarde, podprte z ukrepi dobrobiti. Dinamične skupine se v naših rejah (10 %) šele pojavljajo z novogradnjami. Le okrog 20 % anketirancev ima v čakališčih samozapiralne kotce, okrog 60 % rejcev pa imajo ob koritu stojišča ločena s pregradami, ki ne omogočajo osamitev svinje. Občasno morajo rejci v statično skupino svinj združiti tudi svinje, ki so različno breje.

Tudi s čakališči za breje svinje je večina rejcev zadovoljna (slika 17) in niso izrazili želje, da bi v hlevih kaj spremenili. To nas ni presenetilo, saj so bila prav čakališča tisti oddelki, ki so jih morali rejci uskladiti z zahtevami EU predpisov in z njimi usklajenimi slovenskimi predpisi. V anketi je okrog 60 % rejcev izrazila možnost, da bi bili pripravljeni povečati

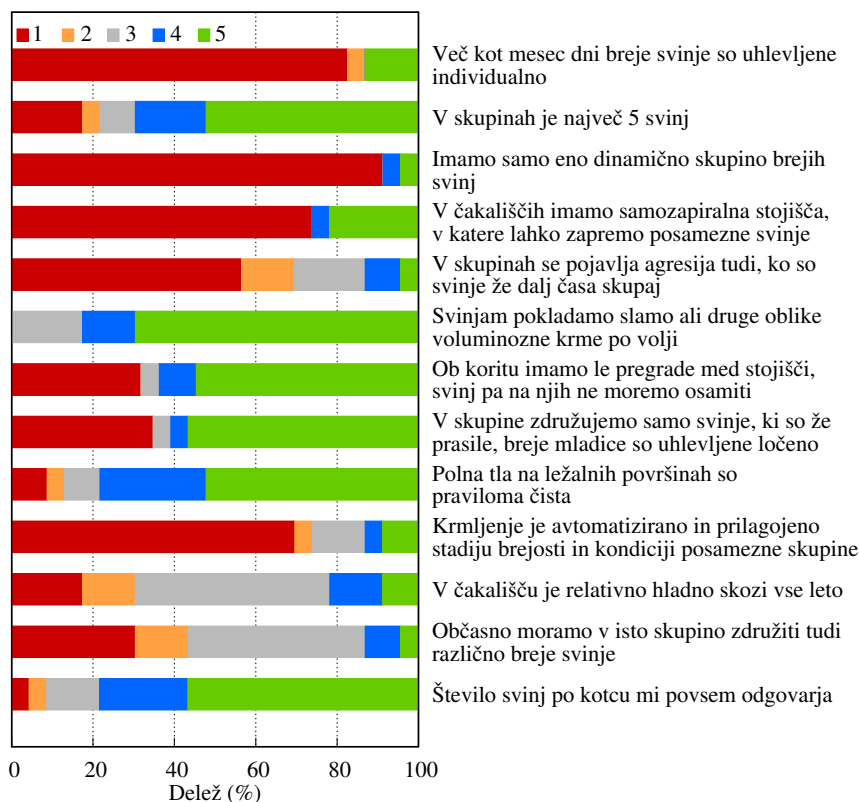
Slika 15: Spremembe v pripustišču

neovirano talno površino na svinjo. Dobra polovica rejcev bi investirala avtomatske krmilne postaje, čeprav ne bi povečala skupine. Krmilne postaje so primerne za večje statične ali dinamične skupine. Tudi v čakališčih se okrog 50 % rejcev ne bi nikoli odločilo za polne ležalne površine na ležiščih, samozapiralna stojišča, nikoli se ne bi odločili, da bi uredili hlev z zunanjo klimo. Dobra polovica rejcev bi uredila areno za oblikovanje skupin in uredila stalne izpuste. Slaba polovica pa stalne izpuste zavrača. Rejci so tudi opustili idejo, da bi ponovno uvedli individualna stojišča.

V čakališču je pomembno, da so hlevi zračni, da v njih vzdržujemo nizke temperature (15 do 20 °C). V čakališčih tako omogočajo svinjam izbiro površin. Del kotca je nastlan s slamo, drugi del pa so gola betonska tla, v predelu za blatenje pa so morda rešetke ali blatilni hodnik. Za presušene in breje svinje se priporočajo tudi zasenčen izpust. Breje svinje naj bi stalno imele na razpolago material za zaposlitev. V prvih dveh tretjinah svinje krmimo omejeno, zato je najprimernejši material slama, ki ima tako dve vlogi: svinje zaposli in jim daje občutek sitosti.

1.8 Oddelki za rastoče prašiče

Oddelke za rastoče prašiče razdelimo na vzrejališče za tekače in pitališča. Pitališča so lahko razdeljena na več pododdelkov za predpitanje (med 30 in 60 kg telesne mase), pitanje (med

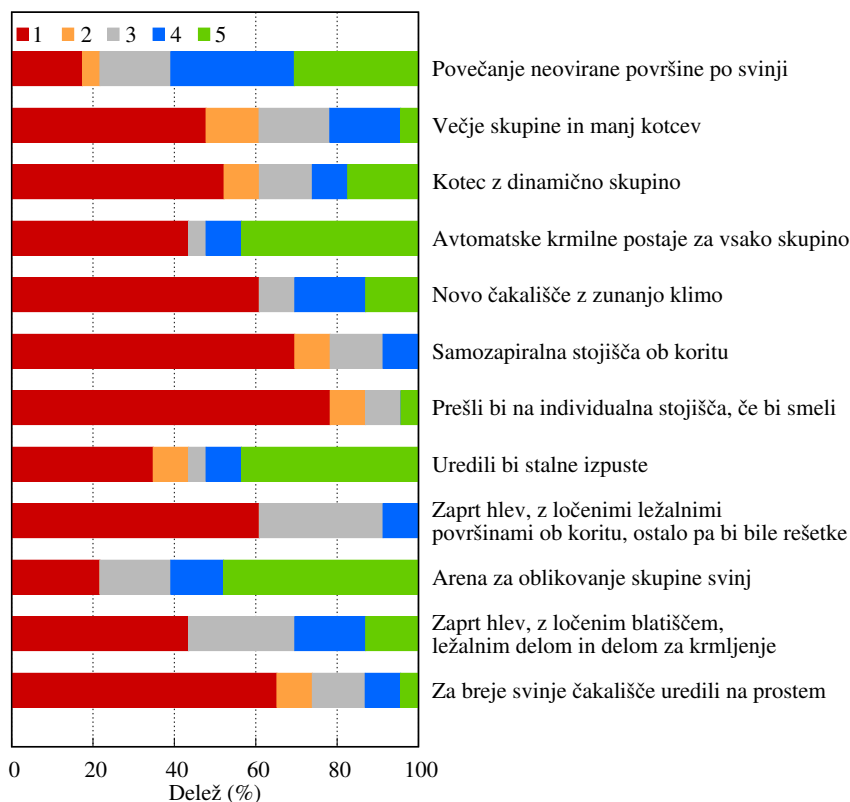

Slika 16: Stanje v čakališčih

60 in 110 kg) in pitanje na večjo maso (nad 110 kg). S tem lahko zmanjšamo potrebne površine hleva, več pa je dela s čiščenjem in razkuževanjem po izselitvi. Za oddelke, namenjenim rastočim prašičem, velja priporočilo, da bi bili čimbolj enotno urejeni in opremljeni.

Na izgube pri rastočih prašičih (slika 18) po mnenju velike večine (okrog 90 %) anketirancev najbolj vplivata prenaseljenost in higiena kotca. Blizu 80 % rejcev pa je težave pripisala tudi temperaturi izven temperaturnega udobja. Okrog 60 % rejcev pripisuje težave tudi namestitvi napajalniki, da je dostopnost do vode neovirana vsem prašičem v kotcih. Slabi dve tretjini rejcev pripisujejo slabše rezultate tudi nezadostni osvetlitvi kotcev. Manjši vpliv pripisujejo načinu krmljenja in prisotnosti materiala za zaposlitev.

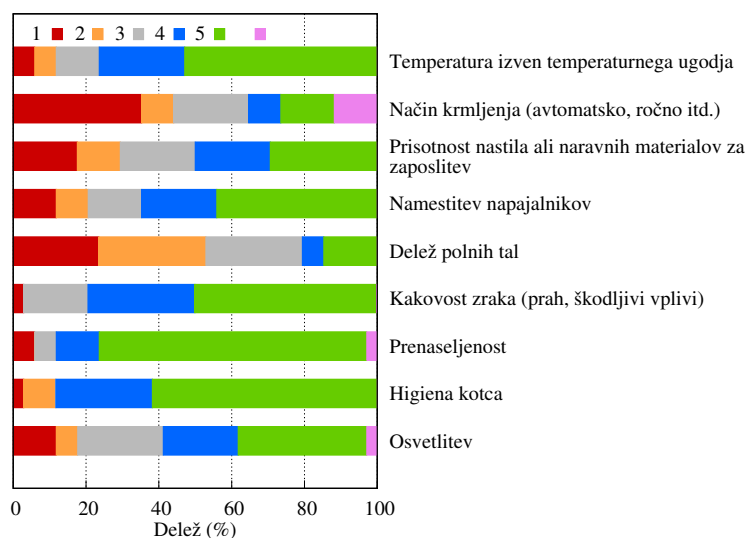
Za vzrejališča in pitališča se priporoča podobna ureditev kotcev, ki se razlikujejo le po dodeljeni površini na prašiča. Čeprav se prašiči hitro učijo, je zanje najmanj stresno, če ostanejo v isti skupini in se poveča le površina kotcev, oprema in razporeditev opreme pa ostane enaka. Tudi pitancem naj bi omogočili ležanje na polnih tleh, v predelu namenjenem blatenju in

Slika 17: Spremembe v čakališčih

uriniranju pa so še vedno pogoste rešetke. Vgrajujejo se sistem za ločevanje blata in urina. Tako se lahko urin steka skozi režo v kanal in odteka v laguno, blato pa se s pehali, ki so prirejen tako, da hkrati čistijo tudi režo, odvaja na gnojišče. Rešitev je sorazmerno enostavna in jo rejci lahko vgradijo sami.

Za prašiče, težje od 20 kg, je potrebno zagotoviti tudi sistem hlajenja tudi v državah, kjer so manjša nihanja v zunanji temperaturi. To torej pomeni, da velja ta zahteva že za tekače, pitance, plemenske svinje in merjasce. Izjema so tako le pujski in prva faza vzreje. Zelo pomembno pri rastočih prašičih je tudi sistem napajanja. Cucelj napajalnice je potrebno namestiti na različnih višinah. Premikanje po višini je manj primerno, saj se premik pozabi opraviti, pitanci v skupini so tudi različno visoki.

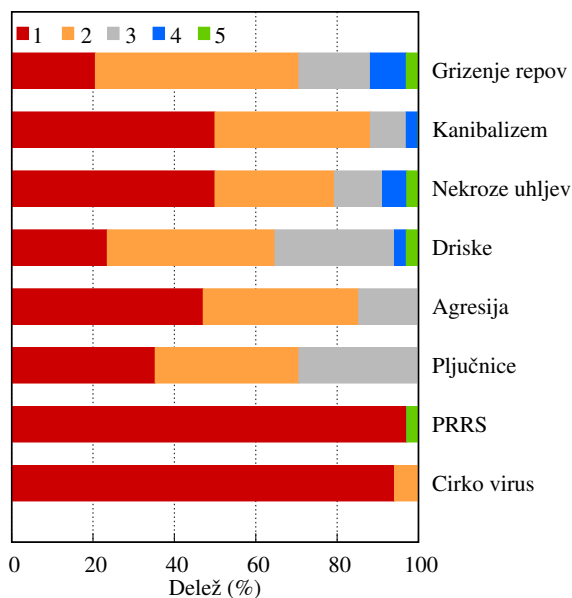
Slika 18: Povezava med pogoji uhlevitev in izgubami pri rastočih prašičev po mnenju rejcev

1.8.1 Ureditev vzrejališč

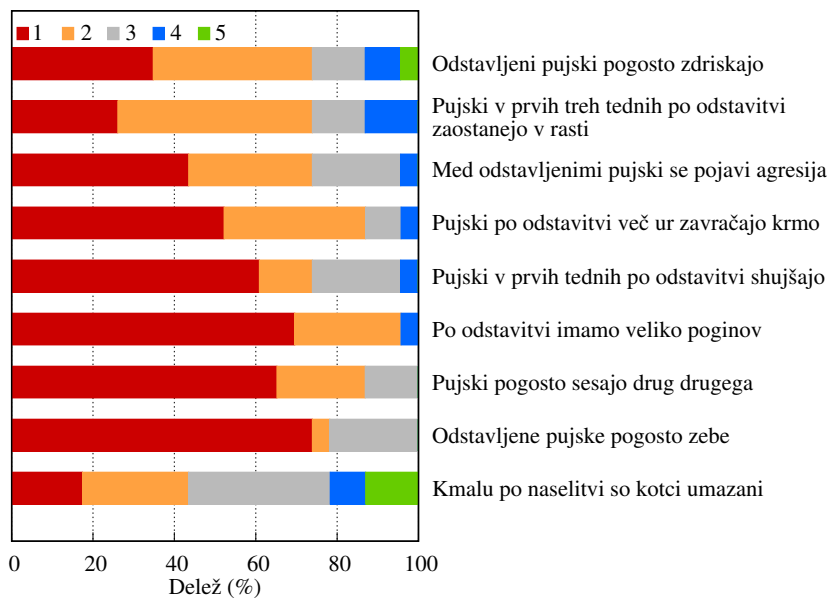
Tudi v vzrejališčih rejci niso prepoznali težav. Pri tekačih so anketirani rejci trdili, da nimajo nikoli problemov s Cirko virusom, PRRS, dve tretjini pa tudi nima problemov s pljučnicami ali driskami (slika 19). v. O grizenju repov je poročalo 30 % anketirancev, 20 % o nekrozah uhljev, 15 % o agresiji, pojav kanibalizma pa je omenilo 10 % rejcev. Po mnenju svetovalcev in poznavalcev je reja odstavljenih pujskov najbolj kritična faza pri reji prašičev. Težave izvirajo in slabše priprave sesnih pujskov na odstavitvev. Poskus na kmetiji je pokazal (Krhlanke in Kovač, 2021), da pujski, ki jih dokrmeljuje pred odstavitvijo imajo večjo maso ob odstavitvi in kasneje bolje rastejo. To še posebej velja za pujske iz številčnejših gnezd.

Tudi takoj po odstavitvi so anketiranci opazili le redko težave (slika 20). Redko (oranžni pas) se pojavljajo driske. Odstavljeni pujski le redko opazno zaostanejo v rasti prvih 14 dni, kar bi lahko pomenilo, da so se ankete udeležili dobri rejci ali pa so zaostanek v rasti sprejeli kot nekaj povsem običajnega. Po odstavitvi rejci ne opažajo veliko poginov in ne opazijo ali ne prepoznajo abnormalnih oblik obnašanja.

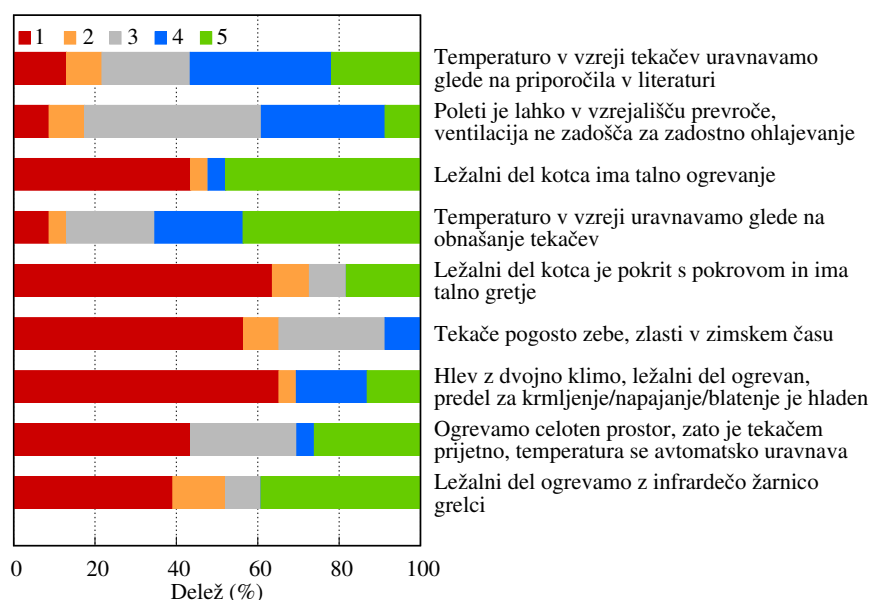
Polovica anketiranih rejcev uravnava temperaturo v vzrejališčih po priporočilih v literaturi (slika 21). Rejci so mnenja, da je poleti lahko prevroče, a ventilacija zadošča za ureditev klime. V novejših hlevih imajo nekateri rejci že vgrajene možnosti ohlajanja svežega zraka. Pričakujemo lahko, da bo potrebno zagotoviti enega od sistemov hlajenja že v zadnji fazi vzreje tekačev. Pri načinu ogrevanja imajo rejci različne načine. Ležalni del v vzrejališčih polovica rejcev ogreva talno, dve petini rejcev pa ogreva ležišča z infrardečimi žarnicami ali

Slika 19: Težave pri tekačih

Slika 20: Pogostnost problemov pri tekačih v prvih tednih po odstavitvi v vaši reji

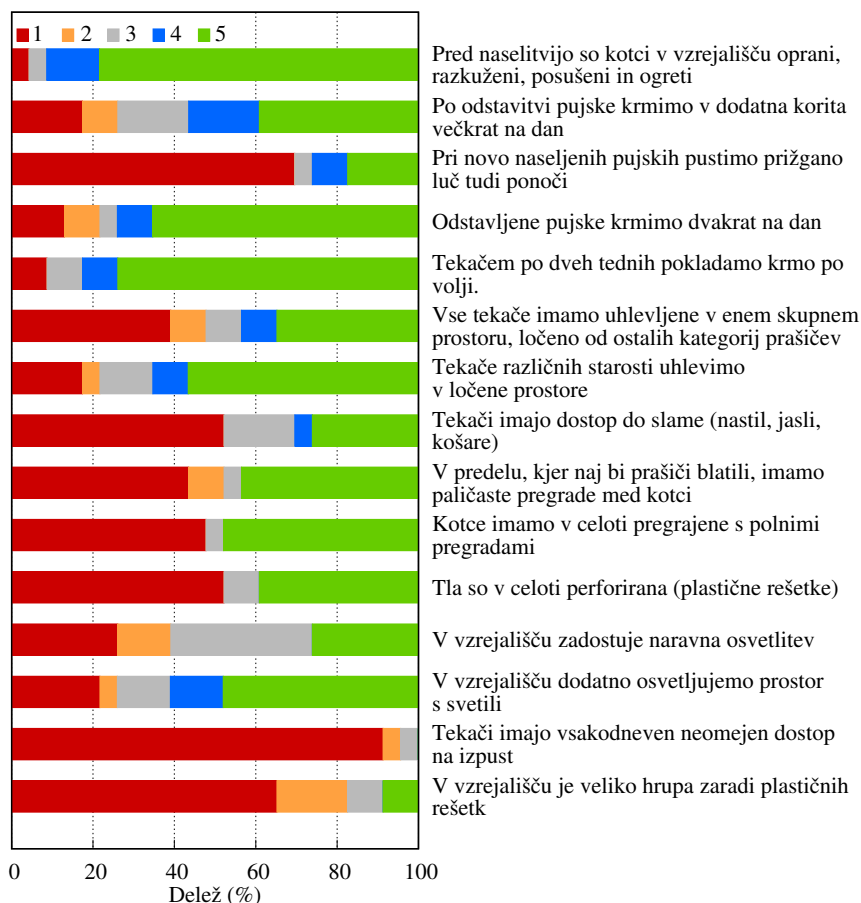
Slika 21: Ocena temperaturnega udobja tekačev v reji

grelci. Le ena petina rej ima nad ležišči nameščene pokrove, prav toliko rejcev pa zagovarja, da mora biti ogreto celotno vzrejališče, da je tekačem udobno.

Pred novo naselitvijo odstavljenih pujskov (slika 22) rejci praktično redno kotce operejo, razkužijo, posušijo in ogrejejo. Le manjši delež rejcev novo naseljenim tekačem doda korita in jih krmi večkrat na dan, okrog 70 % rejcev krmi odstavljen pujske le dvakrat na dan. Dva tedna po odstavitvi pa okrog štiri petine rejcev krmi tekače po volji. Le tretjina rejcev zagotavlja tekačem dostop do slame. Prve dni po odstavitvi se priporoča šibka osvetlitev tudi ponoči, a v naših rejah tega večina rejcev tega ne izvaja.

Tekače ima le 30 % anketirancev (slika 22) uhlevljenih ločeno, preostali rejci pa delajo kompromise in rastoče prašiče uhlevljajo v sosednjih kotcih. Polovica rejcev ima kotce v celoti pregraje s polnimi pregradami, polovica pa ima v predelu, kjer naj bi prašiči blatili, paličaste pregrade, saj prašiči radi blatijo na mestu, kjer vidijo prašiče iz sosednjih kotcev. Pol rejcev ima tla v celoti perforirana, druga polovica pa naj bi imela tudi polna tla. Okrog 60 % rejcev vzrejališče dodatno osvetljujejo, slabih 30 % pa je mnenja, da v njihovih vzrejališčih zadostuje naravna osvetlitev. V vzrejališčih izpustov praktično ni, prav tako pa se rejcem v vzrejališčih ne zdi hrupno.

Pri oskrbi so rejci pogosto (50 %) izbrali odgovore, ki kažejo na to, da vzreja tekačev naših rejah ni optimizirana. Pri vzreji tekačev bi najraje avtomatizirali krmljenje (slika 23), pri gradnji bi 70 % rejcev uporabljalo materiale, ki jih je lahko prati, polovica pa bi se odločila

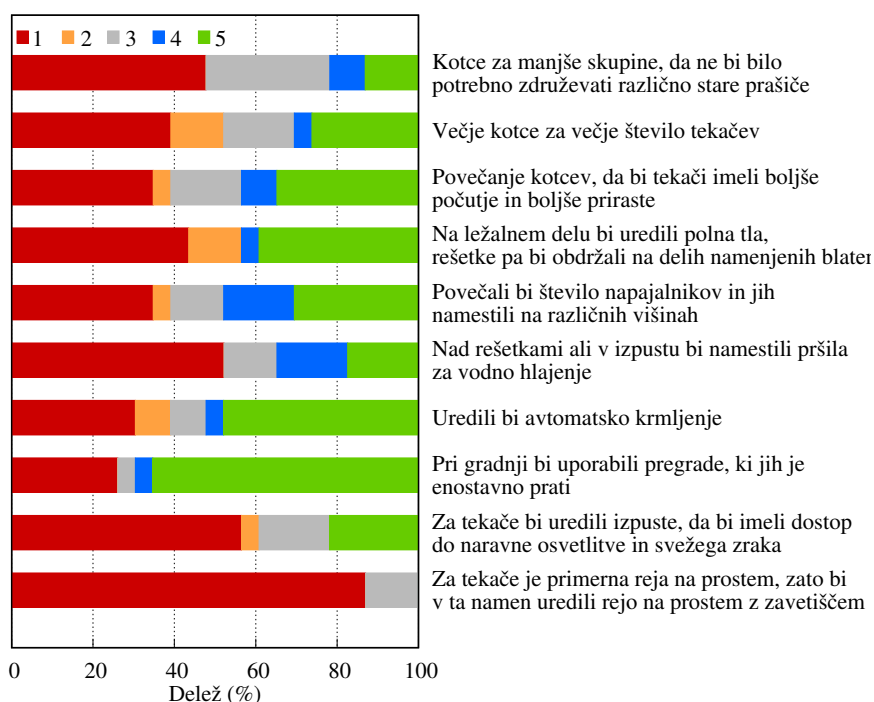

Slika 22: Oskrba tekačev v reji

za polna tla na ležiščih. Za hlajenje s pršenjem bi se odločilo malo rejcev (le okrog 35 %). Rejci pa se niso odločili, da bi tekače vzrejali na prostem.

1.8.2 Ureditev pitališč

V pitališčih rejci manj skrbno pripravijo prostor za naselitev (slika 24), kot je v njihovi navadi pri tekačih. Manj kot četrtina rejcev očisti in razkuži pitališča, 60 % rejcev pa je priznalo, da med turnusoma ne čistijo kotcev. Četrtina jih meni, da so kotci tako in tako takoj po naselitvi umazani po vsej površini. Slabih 70 % rejcev količino krme prilagaja rastni krivulji, v 40 % pa prilagodijo sestavo obroka v primeru vročinskega stresa. Kar polovica

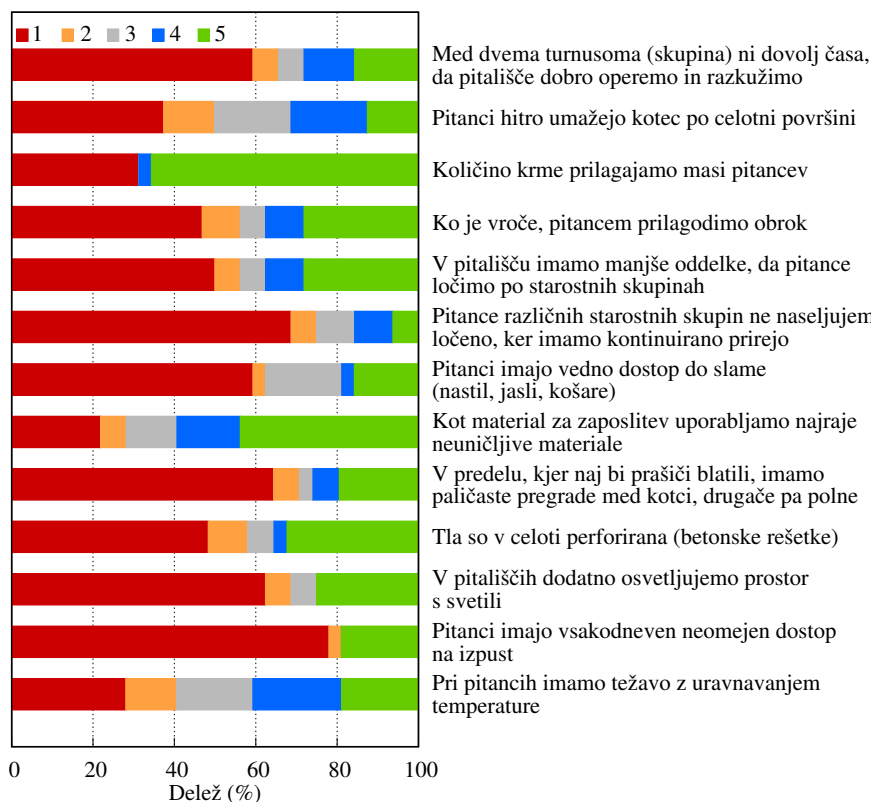

Slika 23: Načrtovane in zelene spremembe v vzrejališčih za tekače

rejcev nima pitancev ločenih po starostnih skupinah. Ker so rejci razmeroma majhni, bi imeli veliko majhnih oddelkov, kar bi oteževalo pregled in delo, boljši pa bi bili biovarnostni ukrepi. Nekaj rejcev pa samo pitajo prašiče in naseljujejo pitališča po sistemu "hkrati noter - hkrati ven". Pitance jim pripeljejo organizatorji proizvodnje in rejci lahko le predpostavljajo, da so tekači približno enako stari. Kadar pa prihajajo iz različnih virov, pa to niti ni nujno.

Kar 60 % rejcev izbira kot material za zaposlitev neuničljive materiale. Pogosto so to verige. Opozoriti moramo, da to ni ustrezen material za zaposlitev in ga je potrebno nadomestiti s primernim materialom, kamor sodijo naravni materiali. Slamo ali drugih voluminozne dodatke dobijo le redki pitanci. Dodatno osvetljuje pitališče le dobra petina rejcev, tudi pitanci največkrat nimajo izhoda na izpust. Kar 40 % rejcev je mnenja, da imajo težavo z uravnavanjem temperature v pitališčih. Le redki rejci imajo za stranice ob blatiščih paličaste pregrade, tudi zato se lahko kotci pogosteje umažejo. Same rešetke ne prispevajo veliko k spodbujanju prašičev, da jih izberejo za blatenje.

V pitališčih bi investirali v avtomatsko krmljenje in avtomatsko uravnavanje klime. Menijo, da reja na prostem za pitanje prašičev ni primerna, otepali pa bi se uhlevitvam s polnim tlemi

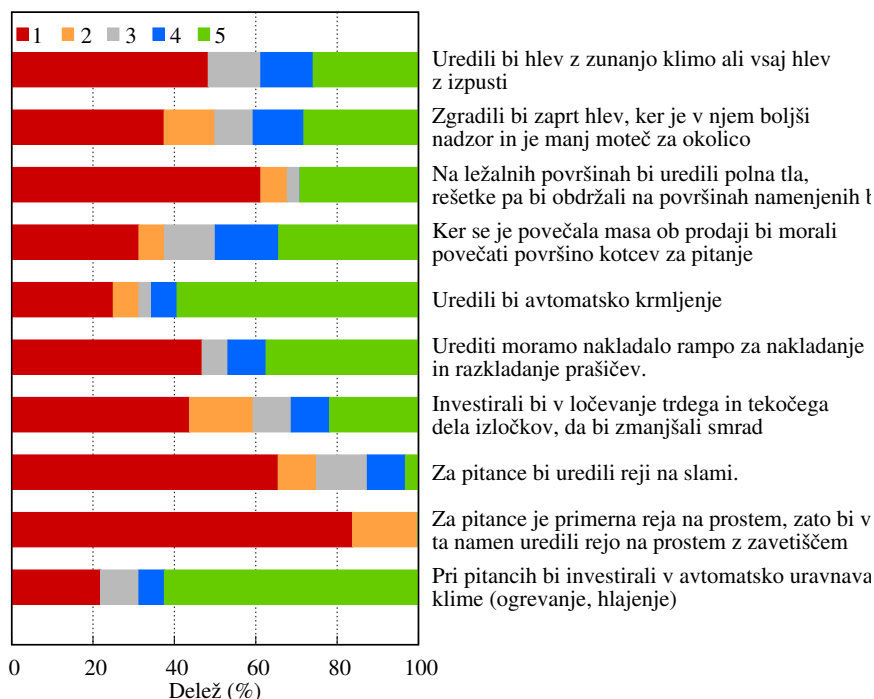
Slika 24: Stanje v pitališčih

in z nastilom na ležalnih površinah. Rejci ne vidijo večjih potreb po investicijah. Do hlevov z zunanjo klimo za pitance so zadržani, bolje so ocenili hleve z izpusti.

1.9 Splošna opažanja glede uhlevitve prašičev

1.9.1 Rejci in dobrobit prašičev

Rejci pogosto zagovarjajo stališče, da se v njihovih rejah prašiči dobro počutijo in so dobro oskrbljeni. Med pogoji v rejah obstaja precejšen razkorak, kar pomeni, da rejci razumejo in ocenjujejo dobrobit različno. Rejci presojujejo dobrobit prašičev profesionalno, vendar pa je presoja pogojena s poznavanjem potreb prašičev v posamezni fazi prireje, načinom reje, tradicije, čustvene navezanosti na živali in etičnih vrednot. K ureditvi dobrobiti prašičev pripomore tudi vključitev rejca v sheme kakovosti, ki z nagrajevanjem truda za dobrobit prašičev rejce spodbudijo k zagotavljanju boljših pogojev.

Slika 25: Načrtovane in zelene spremembe v pitališčih

Novosti, ki so vezane na povečano dobrobit prašičev neradi uvajajo. Tako so oblikovanje skupin za breje svinje odlagali na najkasnejši možni datum. Ker so bile skupine majhne, največkrat 4 do 6 plemenskih svinj, so bili kljub izpolnjenim minimalnim standardom površine kotcev majhne, kar je povzročalo agresijo ne samo ob vzpostavitvi skupine ampak tudi kasneje. Ker so bila s strani rejcev izbrana največkrat rešetkasta tla, so izbirali manj primeren material za zaposlitev, kot so verige, trši les, žoge, plastenke ipd. Težko se sedaj odločajo za opuščanje kopiranja repkov. Le opustitev krajšanja repov ni dovolj, pred opustitvijo je potrebno uvesti pogoje

Gradnja hlevov v prihodnosti naj bi zagotavljala:

- večje neovirane talne površine pa prašiča in možnost gibanja,
- manjšo obremenitev krmilnih mest pri krmljenju po volji in napajalnikov,
- uporabo odličnega materiala za zaposlitev, ki omogoča izvajanja vrsti značilnega obnašanja,
- rejcu izbiro cenejših in okolju prijaznih gradbenih materialov in zmanjšanja stroške,

- prašičem izbiro razli

Rejci se zavedajo, da nadstandardne oblike uhlevitve nudijo prašičem večje udobje. Zaradi težav s pridobitvijo gradbenih dovoljenj je obsežnejša prenova ali dograditev hlevov otežena. »Papirologija« zahteva ogromno časa, potrpežljivosti in pregovarjanj z uradniki. Rejci pričakujejo predvsem odločitev države, da je reja prašičev v Sloveniji potrebna panoga. S promocijo mesa prašičev rojenih in vzrejenih doma bo država skupaj z rejci dosegla, da bodo potrošniki lahko izbirali domače meso in mesne izdelke.

Zlasti v obdobju, ko je panoga v težavah, bi bilo potrebno s spodbujanjem investicij v nadstandardne sisteme uhlevitev zagotavljati, da bomo dolgoročno ustvarili boljše pogoje in ustrezno oskrbo plemenskih in rastočih prašičev. Nikakor ne moremo izbrati najboljše rešitve, ker je lahko ena rešitev primerna v enem okolju, v drugem pa ne. Tako je npr. veliko slame dobrodošlo v hladnih obdobjih, v vročih polletjih pa je slama še vedno dobrodošlo, a le v manjših količinah, ko je vroče.

1.9.2 Avtomatizacija in digitalizacija

V okviru projekta smo preverjali možnosti avtomatizacije in digitalizacija pri reji prašičev. Digitalizacija prinaša nove možnosti za vzdrževanje optimalne klime v hlevu, preciznega krmljenja, preverjanje rasti, neinvazivno spremljanje zdravstvenega stanja in agresivnosti prašičev, pogojev v hlevu, porabe vode in krme. S pomočjo algoritmov se zbrani podatki pretvorijo v uporabne informacije, ki so rejcu na voljo v realnem času. Podatki služijo prepoznavanju anomalij v obnašanju, zaznavanju spremembe zdravstvenega stanja posameznih živali ali skupine, posredujejo podatek o porabi krme in vode, opozorijo na nedelujočo opremo v hlevu ipd. Rejec ima možnost, da hitro ukrepa in prepreči večjo škodo. Prednost zamenjave človeka z različnimi senzorji ali kamerami v reji je v tem, da so senzorji aktivni 24 ur vsak dan v letu in se ne utrudijo – ves čas torej z enako natančnostjo spremljajo rejo. Pri reji prašičev so težave pri prepoznavanju posameznih prašičev. V manjših rejah, kamor prištevamo slovenske kmetje, je mogoče uvesti nekaj sodobnih tehnoloških rešitev, vendar pa je vredno razmisliti o razmerju v doprinosu opreme na vloženi kapital. Nove tehnološke rešitve ponujajo rejcu odlična orodja za vodenje reje, vendar ga ne morejo in ne smejo nadomesti.

1.9.3 Hitra gradnja

Pogosto slišimo, da gradbena zakonodaja dopušča gradnjo manj zahtevnih objektov. Ti lahko služijo manjšim spremembam in ureditvijo večnamenskega prostora, načeloma pa jih pri reji prašičev ne priporočamo. Gradnja manj zahtevnih objektov pač ne mogoča uvedbo sodobnejših rešitev za uravnavanje klime, otežuje odstranjevanje izločkov, zahtevnejše je premikanje prašičev, več ročnega dela in manjša biovarnost. Pogosto rejci pričakujejo več težav pri uvajanju nadstandardnih hlevov, saj je odpor okolice in družbe velik. Povečanje površin za rejo prašičev omogoča boljše odvajanje živalskih izločkov, tudi hitrejše odstranjevanje, s

tem pa tudi manjši vpliv na okolje. V sodobnejših hlevih je velik poudarek zmanjševanju izpusta neprijetnih in škodljivih plinov, povečanju kakovosti živalskih izločkov za gnojenje. Tako se poleg dobrobiti prašičev izboljšujejo delovni pogoji, zmanjšuje vpliv na okolje. Poleg omenjenih prednosti moramo poudariti tudi rešitve, ki zmanjšujejo potrebo po energiji ob hkratnem izboljšanju pogojev v reji. Pri sodobnejših rešitvah, ki se uveljavljajo v prašičerejsko razvitih državah, nam pogosto manjka izkušenj v naših pogojih reje, ki pa bi jim morali dobiti v rejah, ki bi sprejele novosti. V prehodnem obdobju bi novosti morali vključiti v ukrepe dobrobiti in usmeriti gradnjo v pričakovane povečane minimalne standarde.

1.9.4 Postopna gradnja in sodelovanje med rejci

V Sloveniji se je od vstopa v EU močno zmanjšalo število plemenskih svinj. Prav prireja pujskov je panoga z večjo dodano vrednostjo. Zagon prašičerejskega obrata za rejo plemenskih svinj zahteva velike investicije in so za mlade gospodarje, ki bi se odločili za prirejo pujskov za pitanje, finančno ogromen zalogaj. Še prej naletijo na probleme pri pridobivanju gradbenih dovoljenj.

Da je zagon nove prašičerejske kmetije lažji, imajo v tujini poseben sistem sodelovanja rejcev. Rejec postopoma gradi posamezne objekte in hkrati naseljuje. Glede na možnosti ta npr. izbere za začetek prasilišče z vzrejališčem ali hleve za presušene in breje svinje. Rejec, ki je postavil prasilišče, si za dogovorjeno nadomestilo izposodi breje svinje. Svinje pri njem prasijo, urejeno naj bi imel tudi vzrejališče. Rejec trži tekače za pitanje, zaradi proizvodnega ritma so skupine tekačev velike in izenačene. Kasneje lahko dogradi še ostale oddelke ali pa je sodelovanje rejcev trajnejše. V tem primeru se odstavljene svinje vrnejo v izvorno rejo, kjer svinje pripuščajo in jih oskrbujejo v obdobju brejosti. Običajno rejec z brejimi svinjami sodeluje z enim, lahko pa tudi več rejci s prasilišči. Število sodelujočih rejcev je odvisno od proizvodnega ritma in velikosti rej. V taki shemi so rejci specializirani za posamezna rejska opravila, so zato bolj uspešni, skupna »reja« se tako precej poveča.

Na naših tleh je manj razumevanja in zaupanja med rejci, zato se različne sheme sodelovanja rejcev ne uveljavijo. Pogrešamo tudi organizatorja prireje, ki bi spodbujal različne sheme sodelovanja tudi pri reji plemenskih svinj na kmetijah s ciljem, da se povečajo skupine tekačev in pitancev. Prikazali bomo dva primera, kjer bi rejci skupaj redili 160 plemenskih svinj, s katerimi bi na leto vzredili 22 tekačev na svinjo letno.

PRIMER 1: Majhne zaključene reje

V Sloveniji imamo precej rej z 20 svinjami, ki lahko pri 22 tekačih na svinjo letno vzredijo vsega okrog 440 tekačev. Vseh osem rejcev lahko zredi 3520 tekačev ob predpostavki, da so enako uspešni. Na tri tedne lahko vsak od njih trgu ponudi 25,4 tekačev, ki se razlikujejo v starosti za tri tedne, razlike v telesni masi pa so tudi velike. Ti rejci so postali za klavno-predelovalno industrijo nezanimivi, čeprav lahko na tri tedne skupaj zredijo 203 tekače. Naseljevanje enega skupnega pitališča pa tudi ni dobra rešitev zaradi biovarnosti.

PRIMER 2: Sodelovanje rej

Če v sodelovanje pristanejo trije rejci, dva, ki lahko redita vsak po 20 plemenskih svinj, in enega, ki lahko oskrbuje 120 plemenskih svinj, pa je slika povsem drugačna. Manjši rejci bi preuredili v prasilišče in vzrejališče, večja pa bi oskrbovala presušene in breje svinje. V obeh prasiliščih bi se skupaj lahko na leto vzredilo 3520 tekačev, kar je enako kot v prvem primeru. V prasilišču hkrati prasi 20 svinj, tako bi trgu lahko ponudili 203 tekače vsake tri tedne izmenično iz prvega ali drugega prasilišča. Razlika v starosti rastočih prašičev znaša le nekaj dni, zato so tudi po masi bolj izenačeni, kot v prvem primeru. Skupine imajo tudi isti zdravstveni status. Tako bi lahko tekače preseljevali v eno ali morda dve pitališči po sistemu "hkrati noter - hkrati ven" tudi iz biovarnostnega vidika.

Število je tekačev je praviloma v primeru sodelovanja rej celo večje, ker sodelovanje zahteva proizvodni ritem in uvedbo nekaterih rejskih ukrepov za pripravo svinj na pripust, ovulira večje število jajčec, pripusti so uspešnejši, plemenske svinje so bolj oskrbovane. Vsi rejci se dobro izurijo za posamezna rejska opravila, svinje, pujski in tekači so oskrbljeni po potrebah in priporočilih. V manjših rejah so ti ukrepi manj učinkoviti, naravnani pa bi morali biti na manjše skupine ali celo posamezne živali. Tekachi iz ene tritedenske skupine v majhnih rejah s kontinuirano prirejo so različni po masi, komaj oblikujejo eno skupino. Po odstavitvi je razlika v starosti kar 3 tedne, tako so starejši odstavljeni pujski lahko celo dvakrat starejši od najmlajših v skupini. Večji in starejši tekači bodo v skupini imeli boljše pogoje od povprečnih, najslabše pa bi jih odnesli lažji in mlajši. Zato naj bi jih razdelili na tri manjše skupine: lažje, povprečne in težje. Razdeljene skupina na tri manjše praktično premajhne.

Trenutni organizatorji prireje vzrejajo pujske za pitanje predvsem na lastnih obratih ali pa tekače najdejo na tujih trgih in organizirajo pitanje na kmetijah. Kmetijam je pitanje lahko dopolnilna dejavnost, pridobijo pa tudi živinska organska gnojila za njive. Za povečanje prireje pujskov pa bi morali rejo plemenskih svinj vzpostaviti na novih lokacijah, na obstoječih pa povečati.

1.10 Sklepi

1. Največja ovira za posodobitev sistemov uhlevitve in reje je zagotovo dolgotrajno pridobivanje gradbenih dovoljenj. Postopek se lahko zavleče tudi za desetletje in več. Aktivnim kmetijskim gospodarstvom bi morali omogočiti gradnjo gospodarskih poslopij za rejo živali. V Sloveniji so vse reje razmeroma majhne, kar dostikrat pomeni prednost za dobrobit kot varovanje okolja. Večja dobrobit pa hkrati pomeni tudi več neoviranih talnih površin, zato so zgradbe večje, kar pa hkrati pomeni tudi manj onesnaževanja okolja. Zato bi morali poskrbeti, da se birokratski postopki skrajšajo in omogočajo širitev tudi na kmetijska zemljišča.
2. Družbeno okolje in birokracija nalaga rejcem gradnjo zaprtih hlevov, ki zahteva velike investicijske stroške zaradi zahtevnih sistemov regulacije klime v hlevu. V zaprtih sistemih reje prašičev so večji tudi obratovalni stroški zaradi velike porabe energije.

Cenejši načini gradnje objektov za prašiče imajo več prednosti iz vidika dobrobiti prašičev in varovanja okolja.

3. Predno se z zakonodajo spremenijo minimalni standardi, bi morali pri razpisih in pri ukrepih za spodbujanje dobrobiti dobro nakazati prakse, ki jih želimo v Sloveniji spodbujati. Ker se pogledi na dobrobit prašičev nadgrajujejo, so v naprednih prašičerejskih državah uvedli presojo izbranega sistema rej pred investicijo. Ta presoja ne sme podaljševati pridobivanja gradbenega dovoljenja, lahko pa podpira in zagovarja izbran sistem iz vidika dobrobiti in varstva okolja.
4. Pomemben element pri gradnji hlevov za prašiče je biovarnost. Pri gradnji je pomembno, da predvidimo ograjo in eno vstopno točko za ljudi in dezbariero za prevozna sredstva. Da bi zmanjšali vstope prevoznih sredstev na gospodarsko dvorišče, zgradimo silose, skladišča za gnoj in gnojevko, nakladalno rampo ipd. ob robu ograje, da je možno polnjenje, razkladanje in nakladanja brez prihajanja na gospodarsko dvorišče. Pomemben element je tudi razporeditev oddelkov, da zmanjšamo možnost kršenja notranje biovarnosti.
5. Rejci niso navdušeni nad rejo prostih svinj v prasilišču. Problem je, da v Sloveniji nimamo vzorčnih rej, ki bi omogočale spoznavanje in nabiranje izkušenj svetovalcem, pedagogom in rejcem. Sprememba tehnologije reje na osnovi zakonodaje in teorije, ki ni podprta s praktičnimi izkušnjami, je vratolomno dejanje. Zato bi morali v Sloveniji pridobiti demonstracijsko rejo, kjer bi lahko prikazali prednosti in opozorili na probleme reje doječih svinj.

1.11 Literatura

1.12 Viri

- Kovač M., Malovrh Š., Bogičević S., Ule A., Krhlanko S., Ložar K., Ule I., Pavlin S., Sever S., Prevalnik D., Kastelic A., Ženko M. 2023. Analiza plodnost svinj na kmetijah za leto 2022. Domžale, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko: 46 str.
- Krhlanko S. 2019. Postopki za uspešno rejo pujskov po odstavitvi. Diplomsko naloga. Ljubljana, Univ. v Ljubljani, Biotehniška fak., Oddelek za zootehniko: 24 str.
- Krhlanko S., Kovač M. 2021. Vpliv krmljenja pred odstavitvijo na priraste v prvih tednih po odstavitvi. V: 29. mednarodno znanstveno posvetovanje o prehrani domačih živali Zdravčevi-Erjavčevi dnevi 2021, Murska Sobota, 4. in 5. november 2021. Čeh T., Kapun S. (ur.). Murska Sobota, Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije, Kmetijsko gozdarski zavod Murska Sobota, str. 71–77.
- McGlone J. 2013. Sow stalls - a brief history. <https://www.pigprogress.net/specials/sow-stalls-a-brief-history/> (12. jul. 2022).

Wiegand R.M., Gonyou H.W., Curtis S.E. 1994. Pen shape and size: effect on pig behaviour and performance. *Appl. Anim. Behav. Sci.*, 39: 49–61.